

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

**Odnos Republike Hrvatske prema Hrvatima u Srbiji:
primjer područja obrazovanja**

Diplomski rad

Studentica: Đurđica Dulić Matišić

Mentor: doc.dr.sc. Dragan Bagić

Zagreb, prosinac 2017. godine

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
1.1. Obrazloženje teme	1
1.2. Ciljevi i svrha	1
1.3. Metodologija istraživanja	2
2. TEORIJSKI KONCEPT RADA	3
2.1. Pojam nacionalne države	3
2.2. Pojam nacionalnih manjina	6
2.2.1. Pravni okviri nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj i Republici Srbiji	10
2.2.1.1. Republika Hrvatska	10
2.2.1.2. Republika Srbija	13
2.3. Pravno-normativni okviri obrazovanja Hrvata u Srbiji	15
2.4. Pravni okvir institucionalne brige RH prema Hrvatima u Srbiji	16
3. HRVATI U SRBIJI	19
3.1. Povijest Hrvata u Srbiji	19
3.2. Demografsko stanje Hrvata u Srbiji	21
3.3. Društveno politički položaj Hrvata u Srbiji	25
3.3.1. Institucije Hrvata u Srbiji	27
4. OBRAZOVANJE HRVATA U SRBIJI	30
4.1. Studiranje Hrvata iz Srbije u Republici Hrvatskoj	31
4.1.1. Prikaz organiziranja institucija na primjeru studiranja Hrvata iz Srbije u RH	31
4.1.2. Odnos RH prema studiranju Hrvata iz Srbije u RH	38
4.2. Školovanje Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku	39
4.2.1. Prikaz realizacije školovanja Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku	41
4.2.1.1. Početci	41
4.2.1.2. Pitanje stručnog kadra	42
4.2.1.3. Pitanje udžbenika na hrvatskom jeziku	44
4.2.2. Realizacija	47
4.2.2. Odnos RS prema školovanju Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku	50
4.2.3. Odnos RH prema školovanju Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku	51
5. RASPRAVA I ZAKLJUČAK	53

1.UVOD

1.1. Obrazloženje teme

Republika Hrvatska se, od samog početka svog osamostaljenja 1991.g., Ustavom obvezala skrbiti o Hrvatima izvan Hrvatske. Republika Hrvatska spada u mlade države i za nju su to veliki zahtjevi, a isto tako i očekivanja koja još uvijek stoje pred njom. Shodno tomu, potrebni su i veliki naponi kako bi se, kako se to u narodu kaže, stvari postavile na svoje mjesto.

Republika Hrvatska na različite je načine pomagala Hrvate u Srbiji, no zbog loše pozicije Hrvata u Srbiji, da ih ne dovede u lošiju poziciju, neke aktivnosti su devedesetih bile *prikrivene*. S druge se pak strane sama RH zbog svog kompleksnog odnosa prema Srbiji često nije htjela zamjerati službenoj politici Srbije. Kao što će se u daljnjem radu prikazati, hrvatska manjina vrlo je često taoc odnosa Republike Hrvatske i Republike Srbije. U kompleksnosti trijade Hrvati u Srbiji, Republika Hrvatska i Republika Srbija pitanje je koja je uloga kojeg sudionika; koliko Republike Hrvatske, Republike Srbije te koliko samih Hrvata u Srbiji?

Nacionalne su manjine dio našeg društvenog identiteta koje je potrebno čuvati. Položaj hrvatskih nacionalnih manjina različito je uređen u pojedinim državama. Prava Hrvata u Srbiji kao nacionalne manjine obilježena su ratom devedesetih godina 20. stoljeća izgradnjom demokracije u Republici Hrvatskoj, kao i u Srbiji, nakon pada Miloševićevog režima 2000. godine.

1.2. Ciljevi i svrha

Predmet i cilj ovoga je rada, kroz prizmu obrazovanja, što jasnije sagledati pozitivne i negativne strane odnosa Republike Hrvatske prema Hrvatima u Srbiji tijekom zadnja dva i pol desetljeća. Pri tome se misli na konkretne primjere: stipendiranje

studenta i sudjelovanje u realizaciji nastave na hrvatskom jeziku u Srbiji, kao dvama zasebnim projektima. Kako odnos u sebi podrazumijeva dvosmjernu relaciju, neophodno je dati presjek razvoja situacije, kako u Republici Hrvatskoj tako i unutar hrvatske manjine u Srbiji. Kada se govori o nacionalnim manjinama vrlo je često fokus na samoj manjini, ili pak na domicilnoj državi, a vrlo rijetko na matičnoj državi. Stoga će se u radu prikazati značaj utjecaja koji matična država može imati u kreiranju rada manjine. Kada se govori o Hrvatima u Srbiji vrlo se često čuju epiteti *nevidljivi* (što će reći sam predsjednik HNV-a Slaven Bačić) ili pak *nečujni* (Tadić), *toliko samokritični da to vodi do nedjelovanja* (kazivač Milan Bošnjak, SDUHIRH).

1.3. Metodologija istraživanja

Osnovna metoda analiza je dokumenata i zakona vezanih za prava i položaj nacionalnih manjina u širem kontekstu, analiza objavljenih radova, izvještaja, novinskih članaka, dokumenata i ostalih pisanih izvora vezanih za prava i položaj Hrvata u Srbiji u užem kontekstu kao središtu radnje. Kako bi se što jasnije sagledao rad institucija Republike Hrvatske vezanih za pitanja problematike hrvatske nacionalne manjine, kao i rada institucija hrvatske nacionalne manjine, uvedena je metoda polustrukturiranog intervjua s kreatorima/akterima politike obrazovanja hrvatskih manjina u Srbiji te sudionika iz Republike Hrvatske. Uzorak čine kazivači koji su sudjelovali u realizaciji stipendiranja studenata Hrvata iz Srbije od osamostaljenja do danas, a koji djeluju u različitim institucijama /organizacijama/ udruge Republike Hrvatske te institucije hrvatske nacionalne manjine u Srbiji. Uzorak čine i kazivači koji su sudjelovali/sudjeluju u realizaciji školovanja Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku, a djelovali su/djeluju unutar institucija Republike Hrvatske te institucija hrvatske nacionalne manjine u Srbiji. Na kazivače me uputila dokumentacija, literatura te drugi kazivači. Birani su prema relevantnosti, ekspertnosti i dostupnosti imajući u vidu navedenu tematiku. Intervjui su provedeni usmenim putem u Zagrebu i u Subotici, prema potrebi u više navrata, a snimani su samo ukoliko su kazivači dali pristanak zbog osjetljivosti teme ili osjećaja moguće ugroženosti. Pitanja su u intervjuu otvorenog tipa, a kazivači su odgovarali na ona pitanja za koja su vezani (što stručno, što djelatno). U Zagrebu je proveden intervju s pet kazivača, u Subotici s tri kazivača te još s par anonimnih kazivača. Analizirajući

izvještaje, dokumente, pisane radova te putem polustrukturiranim intervjuima sa sudionicima provedbe školovanja Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku, prikazat će se ključni trenutci u realizaciji te definirati postojeći problemi. Isto tako, polustrukturiranim intervjuima i analizom izvještaja, nastojat će se prikazati jedan od prvih trenutaka akcije Republike Hrvatske prema Hrvatima u Srbiji od njezinog osamostaljenja, a to je stipendiranje studenata Hrvata u Srbiji. Na primjeru stipendiranja može se pratiti rad i razvoj pojedinih institucija Republike Hrvatske od osamostaljenja Hrvatske do danas, kao i razvoj ukupnog odnosa Republike Hrvatske prema Hrvatima u Srbiji.

2. TEORIJSKI KONCEPT RADA

2.1. Pojam nacionalne države

Kako bi se što bolje artikuliralo poimanje nacionalne manjine, neophodno je prvo nešto reći o nastajanju nacionalnih modernih država i što to jest nacionalna država. Nastanak nacije vezan je za razvoj modernog industrijskog društva. Nastanak nacija *ograničava se na dva karakteristična procesa: na rane industrijske integrativne nacionalizme, koji se zasnivaju na mobilnosti u okviru neke jezične cjeline i na kasno industrijske secesijske nacionalizme, koji se odupiru entropiji odnosno asimilacijskim pritiscima, što ih nameće industrijska kultura.* (Rizman, 2014:149)

Prema Smithu četiri su obrasca formiranja naroda: 1. zapadni, gdje su se dinastijske i teritorijalne države oblikovale oko etničke jezgre, kojoj se prisilno ili na drugi način priključuju preostale etničke i religiozne skupine (država stvara naciju); 2. imigrantski, gdje primjeri političkih nacija govore sami za sebe – Amerika, Australija, Argentina; 3. etnički, gdje etnije na različitim razinama političke „samosvijesti“ postavljaju zahtjeve za vlastitom samostalnom državom-nacijom (nacija stvara državu) i 4. kolonijalni obrazac, gdje je moderna država nametnuta izvana, a nacionalizam se oslanja više na državu no na etniju.

Distinkciju između naroda i država naglašavao je još Max Weber, a kao *zamišljenu političku zajednicu, i to zamišljenu kao istodobno inherentno ograničenu i suverenu naciju* (Anderson, 1990:17). Andersonova *zamišljena nacija* pretpostavlja ljude

koji se međusobno neće upoznati, no povezuju ih simboli i sjećanja. *Narod (nacija) je politički osviještena etnija, odnosno etnija, koja si na toj podlozi prisvaja pravo na državnost. Ideologiju što postavlja taj zahtjev možemo označiti kao nacionalizam. Nacionalna država je država, što je čini samo jedan narod ili bolje nacija. Mnogonacionalna država je država, što je čini dva ili više naroda. Mnogoetničku državu čine dvije ili više etnija, koje (još) ne zahtijevaju državnost.* (Rizman, 2014:147) Ovim definicijama obuhvaćane su tipične etničke organizacije, no nisu obuhvaćene sve, npr. nacije koje žive u dvije, tri države kao ni nacije koje nemaju svoju matičnu državu.

U današnjem svijetu, od gotovo 200 država, manje od 10 % etnički je homogeno (kongruencija nacionalnog i državnog načela). Walker Connor (1973) navodi da različite države imaju različite odnose/reakcije prema etničkim skupinama ovisno o društvenim parametrima: *1. društvenom uređenju (što je društvo demokratskije, snažnije reagira na zahtjeve etničke skupine) 2. postotku etničke skupine u ukupnom broju stanovnika; 3. utjecaju članova etničke skupine u institucijama (u vlasti, birokratskim i političkim institucijama, u medijima); 4. strateškom značaju same skupine; 5. ravnoteži političkih sila u državi, koja omogućava borbu za utjecaj; 6. koliko je vlast prisiljena ili voljna uzeti u obzir interese pojedinih etničkih skupina.* (Rizman, 2014:154)

Analizirajući nacionalni identitet, Rizman prepoznaje tri bitna sastavna dijela: prvi se odnosi na ustav - ustavna načela kao minimalni zajednički nazivnik za koji je Jurgen Habermans (1992.) upotrijebio izraz „ustavni patriotizam“. Drugi se sastavni dio odnosi na kolektivnu predodžbu koju određena politička zajednica ima o sebi. Riječ je o zamišljenoj zajednici koja dijeli zajednički jezik, povijest, kulturu, sadašnjost i budućnost. Kolektivna predodžba povezuje prošle generacije sa sadašnjim i budućim. Treći sastavni dio nacionalnog identiteta čini odnos pojedinca prema vlastitoj zajednici odnosno etnički identitet pojedinca. Formiranje etničkog identiteta dinamičan je proces. Prema Phinney tijekom procesa osoba istražuje i donosi odluke na osnovu procjene značenja koje etnicitet ima u njezinu životu. Mladi ljudi manjinskog porijekla, pored svih izazova adolescencije, moraju se prilagođavati očekivanjima roditelja i šire zajednice. *Glavne komponente etničkog identiteta su: samokategorizacija, posvećenost i povezanost, istraživanje, ponašanja tipična za etničku manjinu, stavovi unutar grupe,*

vrijednosti i vjerovanja vezana za etničku grupu, procjena važnosti pripadnosti grupi, etnički identitet i nacionalni identitet (PHINNEY i ONG 20017, prema Prčić, 2017:30). Karakteristike etnije prema Smithu su: kolektivno ime, mit o zajedničkim precima i zajedničkom povijesnom sjećanju, barem jedan element zajedničke kulture, povezanost s matičnom domovinom te osjećaj solidarnosti.

Etničnost jest kompleksna društvena pojava, koju neki tumače kao primordijalnu, a neki pak kao situacijsku (kontekstualnu) pojavu. Dvije su inačice primordijalizma. Prva se temelji na sociobiologiji, odnosno na naciji shvaćenoj kao *proširenju genetskog odabira* (Prčić, 2017:23), a druga na ideji kulturne datosti. Geertz ne misli *da je etnicitet primordijalan, dobiven rođenjem, fiksna i nepromjenljiv nego smatra da ga takvim vide sami sudionici* (Prčić, 2017:24), pripadnici etničkih skupina. On smatra da je bit etniciteta potraga za identitetom, kako bi se zadovoljila potreba priznavanja i definiranja sebe. No ljudi nisu samo pasivni članovi nacija već pripadaju i drugim socijalnim skupinama, a ponekad i koketiraju s drugim nacijama. Situacijsko tumačenje nacije najbolje je elaborirao Fredrik Barth (1969) u svom djelu „Etničke skupine i njihove granice“. Etničnost prema Barthu nije samo zajednički kulturni izvor, već i interakcija unutar zajednice. Održavanje svijesti neke etničke skupine ne ovisi o ukupnoj kulturi, nego o sposobnosti da se održava važnost kulturnih značajki u svijesti vlastitih članova. *Barth naglašava da se etnički identitet generira, potvrđuje i mijenja u procesu interakcije i razmjene među pojedincima koji donose odluke i mijenjanju strategije* (Barth 1994, Prčić, 2017:26).

Krauss (1992) i Grimes (1996) na temelju današnjih trendova najavljuju da će do kraja 21 stoljeća izumrijeti 20 do 50 % od ukupnog broja od 6.000 jezika na svijetu. (Rizman, 2014:167), a na duži rok Krauss predviđa da će ostati 5 % živućih jezika, odnosno 300 jezika. O izumiranju jezika govori se onda kada umre zadnji govornik, no sociološki gledano jezik je mrtav kada ga prestane prepoznatljiva zajednica govornika govoriti.

Do smrti jezika dolazi kada jezik većine, iza kojeg stoji veća politička moć i s njom povezane privilegije i društveni prestiž, počinje zauzimati prostor i funkcije koje su

do sada bile na raspolaganju manjinskom jeziku. Prva je faza (May 2001, prema Rizman, 2014:167) obično poučavanje većinskog jezika u školama i karakterizira ju veliki pritisak na govornike manjinskih jezika da govore većinskim jezikom – stanje diglosije. U drugoj se fazi javlja bilingvizam, često se koriste oba jezika, no postupno se smanjuje broj govornika manjinskog jezika što je najvidljivije kod mladih ljudi. U trećoj fazi, kroz dvije ili tri generacije, većinski jezik do kraja zamjeni manjinski. Manjinski jezik ostaje sačuvan u sjećanju, arhivima etnoloških znanstvenih ustanova, ali nestaje kao aktivan jezik.

Nacionalne države su premale da bi mogle rješavati velike probleme, i s druge strane prevelike da bi se nosile s malim problemima (Daniel Bell, prema Rizman, 2014:31).

2.2. Pojam nacionalnih manjina

Tijekom povijesti manjine se javljaju prije same pojave i nacije i manjinskih prava kao pitanje međudržavnih odnosa (prvo vjerskih, a potom etnonacionalnih) (Mesić, 2007:48-49). Mirovni ugovori u Westphaliji (1648.), nakon trideset godina vjerskih ratova u zapadnoj Europi, daju temelje moderne države nacije kojima se regulira suverenost, teritorijalnost, legalnost država. Ovim se ugovorima po prvi put štite vjerska prava manjina: katolička, luteranska i kalvinistička vjera postale su ravnopravne.

Koncept nacionalne manjine javlja se nakon Francuske revolucije i Bečkog kongresa (1815.). Nastajanjem republike te uslijed sekularizacije države vjerska se pripadnost potiskuje u privatnu sferu dok se nacionalni identitet ističe. Početkom XX. stoljeća rušenjem triju carstava: Otomanskog, Habsburškog i Hohenzollernskog nastaju države složenih nacionalnih struktura. Pojedini narodi ostaju većim ili manjim dijelom izvan granica svojih matičnih država te se javlja manjinsko pitanje. Nakon Prvog svjetskog rata, pod okriljem Lige naroda, javlja se prvi sustav međunarodnopravne zaštite nacionalnih manjina. *Nakon Drugog svjetskog rata , prevladalo je klasično Millovo stajalište o demokraciji kao vladavini naroda. Pri tomu je narod zamišljen kao (etnički homogena) politička nacija čiji članovi dijele opću privrženost političkoj zajednici* (Mesić, 2013:109). Etnička pa i vjerska pripadnost potisnuta je u sferu privatnog tijekom

XX. stoljeća. *Na etnicitet se gledalo (ne samo iz liberalne perspektive) kao na marginalan fenomen, koji će postupno nestajati s modernizacijom* (Kymlicka 2001, prema Mesić, 2013:109). No globalizacija nije donijela očekivani nestanak nacije države. Ekonomska globalizacija, politička ovisnost država, masovna kultura, masovno komuniciranje i kozmopolitizam nisu uništili nacionalne identitete, etničke nacionalizme i nacionalne države. Globalizacija je postavila nove probleme, *koji nisu samo politički nego zadiru i na područja neizvjesne ekonomske sigurnosti i na osjećaj ugroženosti kulturne samosvijesti u pojedinim nacionalnim državama* (Rizman, 2014:43).

Padom totalitarizma, 1989. godine nadanja su potlačenih pojedinaca i zajednica naročito etničkih skupina narasla. U SR Jugoslaviji 1991. godine bilo je 33,7 % nacionalnih manjina, dok je u Republici Hrvatskoj bilo oko 18,1 % onih koji su se izjasnili kao druge nacije. *Zahvaljujući raspadu SSSR-a, ČSSR-a i SFRJ, broj neovisnih država je utrostručen* (Janjić, 2000:103). Raspad federacija i nastanak novih nacija država prouzročio je dosta etničkih sukoba, no jedino je u bivšoj Jugoslaviji 90-tih godina sukob eskalirao do rata. Posljedično tomu, od 1991.-1995. godine u Hrvatskoj se vodio rat između Republike Hrvatske i SRJ. Na tragu nove političke situacije, OUN je 1992. prihvatio *Deklaraciju o pravima osoba koje pripadaju etničkim, nacionalnim, vjerskim i jezičnim manjinama*. Deklaracija nije bila pravno obvezujuća, stoga 1995. godine Vijeće Europe donosi dva dokumenta: *Europsku povelju za regionalne i manjinske jezike* i *Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina*. Euroatlantske asocijacije NATO i EU prilikom pridruživanja novih članica od njih zahtijevaju *poštivanje manjinskih prava*.

Pojam nacionalne manjine u općoj je uporabi, no ne postoji međunarodna pravna definicija nacionalne manjine. Mnogi se pozivaju na Francesca Capotortija, koji je 1977. godine predložio da se pod manjinama misli na *neku grupu brojčano inferiornu ostatku stanovništva neke države... čiji članovi – kao državljani te države – imaju etnička, vjerska ili jezična obilježja koja ih razlikuju od ostatka stanovništva i koji, barem implicitno, dijele osjećaj solidarnosti usmjeren na održanje njihove kulture, tradicije, vjere i jezika*. Pri definiranju nacionalne manjine postavlja se pitanje, treba li se koristiti objektivnim ili subjektivnim kriterijima? Pripadnik nacionalnih manjina pripada različitim društvenim kontekstima te se istodobno identificira s različitim društvenim skupinama.

Prema Kymlickom (2003:30) nacionalne manjine počivaju na *socijetalnoj kulturi*, pri čemu misli na *teritorijalno koncentrirane kulture, usredotočene na zajednički jezik, koji se koristi u širokom rasponu socijetalnih institucija, kako u privatnom tako i javnom životu – školama, medijima, zakonima, gospodarstvu, državnoj upravi itd. – pokrivajući potpuni raspon ljudskih aktivnosti, uključujući društveni, obrazovni, vjerski, rekreacijski i ekonomski život*. Nacionalne manjine su *grupe koje su formirale potpuna funkcionirajuća društva u svojoj historijskoj domovini, prije nego su bile inkorporirane u širu državu* (Kymlicka 2001, prema Mesić 2013:114). Inkorporacija je nacionalnih manjina nedobrovoljna zbog kolonizacije, osvajanja ili prepuštanja teritorija. Dobrovoljna je samo onda kada je rezultat federacije.

Na nekoliko europskih primjera kako se države odnose prema nacionalnim manjinama vidljiva je raznolikost rješavanja tog pitanja: Austrijska država smatra da su manjine *“austrijski državljani različite etničke kulture koji govore specifičnim materinskim jezikom i tradicionalno žive u određenim područjima*. Italija priznaje samo jezične manjine. Francuska je deklarirala nepostojanje manjina. Neke države su pak samo pobrojale manjine koje priznaju. *Stare* manjine su autohtone, tradicionalne te se na njih odnose manjinska prava. *Nove* manjine su došle u neku zemlju nakon što je ona postala samostalna. Migracijske manjine i njihova prava oslanjaju se na prava zaštite migrantskih radnika i migrantskih zajednica. U Europi postoje Saami koji su starosjedilački narod, potom Romi koji nemaju matičnu državu, no istočnoeuropske zemlje su ih priznale što potvrđuje raznolikost u pristupu.

Europska unija niti gradi, niti joj je cilj izgradnja europskog identiteta što znači da nacionalni i manjinski identiteti nemaju u njoj konkurenta.

Političko bi se predstavljanje manjina u idealtipskom smislu trebalo zrcaliti, odnosno sastav zakonodavnog tijela trebao bi odgovarati nacionalnom sastavu u cjelini. No tako nešto nije moguće. Nerijetko predstavnici manjina nisu uvijek najbolji predstavnici te su nacionalne manjine vrlo često nehomogene. Također je izvjesno da će predstavnici nacionalnih manjina bolje poznavati manjinske potrebe i probleme. Nacionalne manjine su bolje zaštićene kada imaju pristup političkim upravljačima te

moгу staviti veto na potencijalno štetne odluke. Parlamentarno predstavništvo nacionalnih manjina ne znači nužno i ostvarivanje prava, no ponekad mogu utjecati na donošenje odluka (primjer današnje hrvatske Vlade u kojoj sudjeluju nacionalne manjine). Prema Mesiću, manjinski parlamentarci u parlamentu vrlo često vode *lijenu politiku*, politiku *nultog zbroja* koja se svodi na sprečavanje asimilacije i *miješanje* drugih. Može se reći kako se manjinskim pravima nije prilagodila niti većina niti manjina. Participacija u parlamentima trebala bi se proširiti na državnu službu, policiju, sudstvo i savjetodavna tijela.

Nacionalna moderna država tradicionalno je državno-centrički uređena prema nacionalnim manjinama. Nacionalne manjine uglavnom imaju loša iskustva jer se država često ponaša neprijateljski ili pak poput skrbnika, rijetko je riječ o partnerstvu. Neke nacionalne manjine uživaju solidnu zaštitu država, a neke su pak *nevidljive*, prepuštene tihoj asimilaciji (umiranje na obroke). Paradoks je da se nacionalna manjina oslanja na nacionalnu državu koja je ujedno glavni krivac njezinog položaja. Nacionalne manjine u nacionalnim državama shvaćene su kao problem. Postavlja se pitanje kako osigurati institucionalne, normativne i etičke pretpostavke za to da ljudi razviju veći stupanj tolerancije, a bez *najšire tolerancije* (Rizman, 2014:178) ne možemo zamisliti da većina ne gleda na manjinu kao na strano tijelo, kao na problem.

Složenost odnosa manjine i većine pokušava se riješiti na različite načine, a kulturna autonomija jedan je od njih. Kulturna autonomija odnosi se na način *korištenja jezika i pisma manjine u službenoj uporabi, način uporabe manjinskih simbola (grba i zastave) i toponima, osnivanja odgojnih i nastavnih ustanova, kulturnih društava, izdavačkih poduzeća, knjižnica i čitaonica, medija (radija, TV-a, novina), načina zaštite kulturne baštine i slično* (Tatalović 2001: 98). Kulturna autonomija omogućuje pripadnicima nacionalnih manjina da slobodno izraze posebnosti i karakteristike svoje zajednice. Kad se govori o kulturi, religiji, jeziku i obrazovanju istovremeno se govori o identitetu. Stoga je potrebno stvoriti sigurno okružje u kojem pojedinac može slobodno izraziti svoj identitet. *Prema A. D. Smithu, kolektivni kulturni identitet proizlazi iz osjećaja kontinuiteta i zajedničke sudbine te posjedovanja zajedničkih uspomena*

određene populacije koja ima zajednička iskustva i kulturna obilježja (Smith 1990, prema Čačić-Kumpes, 1991:308).

Poznata su tri pristupa države prema kulturi nacionalne manjine: *asimilacija* – kada dominantna većinska nacija apsorbira manjinsku, *multikulturalizam* – politika koja teži ravnopravnom koegzistiranju kultura, što je nemoguće realizirati, a u isto vrijeme podrazumijeva statičnost i paralelizam koji ne podrazumijeva stvarni kontakt. Treći je model *interkulturalizam* koji odbacuje statičnost *iskazuje se kao politika okrenuta čovjeku* (Čačić-Kumpes, 1991:310). *Mi se ne možemo pretvarati da podržavamo multikulturalizam, slaveći kulturalnu raznovrsnost i organizirajući festivale hrane, dok nastavljamo funkcionirati unutar političkog, ekonomskog i obrazovnog sustava koji reproducira nejednakost i diskriminacije* (Gordon 2004, prema Ivanović, 2008:136).

2.2.1. Pravni okviri nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj i Republici Srbiji

2.2.1.1. Republika Hrvatska

U Hrvatskoj se pravno-institucionalni okvir zaštite prava nacionalnih manjina mijenjao tijekom godina. Hrvatska je 1991. usvojila dva dokumenta: Rezoluciju o zaštiti ustavnog demokratskog poretka i prava manjina te Ustavni zakon o ljudskim pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj. U novijoj inačici Ustavnog zakona iz 2000. pobrojane su, a samim tim i priznate nacionalne manjine Albanaca, Austrijanaca, Bošnjaka, Bugara, Crnogoraca, Čeha, Mađara, Makedonaca, Nijemaca, Poljaka, Roma, Rumunja, Rusa, Rusina, Slovaka, Slovenaca, Srba, Talijana, Turaka, Ukrajinaca, Vlaha, Židova i drugih. Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina iz 2002. Republika Hrvatska priznaje čak 22 nacionalne manjine te im garantira osam mjesta u Saboru. Nacionalnoj manjini koja prelazi 1,5 % stanovništva Hrvatske osigurava se 3 zastupnika. Hrvatska se od osamostaljenja obvezuje na političke predstavnike nacionalnih manjina u Saboru. Broj zastupnika u Saboru kreće se od 5 do 8 zastupnika. Zastupnici se biraju u 12. izbornoj jedinici. Pravo je pripadnika nacionalnih manjina opredijeliti se hoće li glasati za opću stranačku listu ili za manjinsku prema liberalnom načelu *jedan čovjek - jedan glas*. Prema Mesiću ovaj model odgovara manjinskim predstavnicima, no pitanje je odgovara li samoj manjinskoj zajednici. *Držim*

da se konceptom etničke pravde može legitimirati načelo dvostrukog glasa za članove manjina, ali da mandat njihovih predstavnika u Saboru bude ograničen na pitanja koja se tiču manjina, uključujući i pravo veta za neka ključna pitanja društvenog položaja nacionalnih manjina. Tako bi manjinski mandat bio daleko konzistentniji u smislu etničke predstavljenosti, a manjinski zastupnici mogli bi se posvetiti (isključivo) manjinskim pitanjima. Ovako se, polazeći od (kvazi) etničkog predstavnništva, s dalekom manjim brojem glasova osiguravaju manjinski općepolitički mandati. I tako se krši načelo jedan čovjek jedan glas jer glasovi većine i manjine ne vrijede jednako. (Mesić, 2013:124)

Mesić smatra kako je koncept manjinskih predstavnika nedomišljen jer polazi od pretpostavke da je nacionalna manjina homogena u svojim političkim orijentacijama, u svome viđenju interesa te smatra kako taj koncept treba mijenjati. Ipak, nacionalne manjine u Hrvatskoj jedne su od rijetkih u okruženju koje od svog osnutka imaju predstavnike u parlamentu. Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina propisano je da pripadnici nacionalnih manjina u općinama i gradovima u kojima sudjeluju u stanovništvu od 5% do 15% imaju pravo na jednog vijećnika – manjinskog predstavnika u predstavničkom tijelu jedinice, isto tako osigurava se i zastupljenost u izvršnim tijelima, mjesto zamjenika općinskog načelnika, gradonačelnika, odnosno župana mora biti iz redova pripadnika nacionalnih manjina, a što je uređeno statutom jedinice. Nacionalne manjine u RH imaju pravo na srazmjernu zastupljenost prilikom zapošljavanja u javnoj upravi, sudstvu, lokalnoj samoupravi i javnim poduzećima. *U području zastupljenosti nacionalnih manjina u tijelima državne uprave, pravosudnim tijelima i tijelima uprave lokalnih jedinica još uvijek nije postignut zadovoljavajući napredak. Razlozi za to su višestruki: nedostatak financijskih sredstava za nova zapošljavanja, neadekvatna obrazovna struktura dijela pripadnika nacionalnih manjina, nedovoljno izjašnjavanje o pripadnosti nacionalnoj manjini i nedovoljno pozivanje na pripadnost nacionalnoj manjini kao prednost pri zapošljavanju.* (<https://ljudskaprava.gov.hr/pravo-pripadnika-nacionalnih-manjina-na-zastupljenost-u-predstavnickim-i-izvrsnim-tijelima-na-drzavnoj-i-lokalnoj-razini-te-u-tijelima-drzavne-uprave-pravosudnim-tijelima-i-tijelima-uprave-jedinica-lokalne-i-podrucne-regionalne-samouprave/628,uid28.10.2017.>)

Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina i Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina doneseni su 2000. godine. U srpnju 2008. Hrvatska je donijela Zakon o suzbijanju diskriminacije koji pruža jasnu pravnu osnovu za zaštitu od diskriminacije. Zakonom se predviđa zaštita i zabranjuje diskriminacija na temelju rase, etničke, nacionalne ili vjerske pripadnosti (između ostaloga) te se utvrđuje sudski postupak za njegovu provedbu. Pripadnici nacionalnih manjina svoje ustavno pravo na odgoj i obrazovanje ostvaruju trima osnovnim modelima: Model A – nastava na jeziku i pismu nacionalnih manjina, model B – dvojezična nastava te model C – njegovanje jezika i kulture i posebnim oblicima školovanja: oblik nastave u kojem se jezik nacionalne manjine uči kao jezik sredine te ljetna škola, zimska škola, dopisno-konzultativna nastava te posebni programi za uključivanje učenika romske populacije u odgojno-obrazovni sustav. Pripadnici nacionalne manjine sami predlažu i odabiru model i program u skladu s postojećim zakonima i svojim mogućnostima za realizaciju programa. Ministarstvo znanosti i obrazovanja provodi Nacionalni program za Rome iz svog djelokruga.

Republika Hrvatska godišnje za zaštitu prava nacionalnih manjina iz državnog proračuna kontinuirano izdvaja preko 30 milijuna kuna. Npr. 2016. u tu je svrhu izdvojeno iz proračuna 33.261.110 kn. Što se tiče financiranja najveće nacionalne manjine – Srba u Hrvatskoj: *Srbi u Zagrebu su zadovoljni sredstvima koja dobivaju od RH, a sredstva koja dobivaju od Srbije procijenjena su kao minorna* (Župarić-Iljić, 2010:107) što tumače lošijom ekonomskom situacijom u Srbiji. No postoji problem nesrazmjera u raspodjeli novca jer su neka područja Hrvatske zanemarena. Republika Hrvatska samo za plaće učitelja u nastavi na jeziku i pismu nacionalnih manjina izdvaja 18.643.000,00 kuna (2010.g.). Stručno usavršavanje učitelja u nastavi na jeziku i pismu nacionalnih manjina kontinuirano provodi Agencija za odgoj i obrazovanje. Navedeni iznosi ne obuhvaćaju ukupan dio koji ide iz proračuna RH za prava nacionalnih manjina. Prema dokumentu Vlade RH, *Akcijski plan za provedbu Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina, Zagreb, listopad 2009.*

(<https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/akcijski-plan-za-provedbu-ustavnog-zakona.pdf>). Hrvatska je za ostvarivanje prava nacionalnih manjina kontinuirano povećavala proračun.

Tablica 1. Prikaz sredstava utrošenih iz državnog proračuna RH po godinama:

godina	2003.	2004.	2005.	2006.
iznos	31.191.809 kn	40.030.833 kn	45.030.919 kn	84.650.270 kn

2.2.1.2. Republika Srbija

Savezna Republika Jugoslavija i Republika Hrvatska 23. kolovoza 1996. potpisale su *Sporazum o normalizaciji odnosa između Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije*. Te je godine otvorena prva ambasada Republike Hrvatske u Srbiji, a prvi je konzul bio Aleksandar Skenderović. Tek rušenjem Miloševićeve vlasti u listopadu 2000. Srbija je ušla u proces demokratizacije. Donošenjem Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji 2002. godine, hrvatska nacionalna manjina po prvi put postaje zakonski priznata. Tako Hrvati u Srbiji, iako stara, ali nepriznata manjina, postaju *nova* manjina. Ovim zakonom se jamče *posebna prava nacionalnih manjina na samoupravu u oblasti obrazovanja, upotrebe jezika, informiranja i kulture i obrazuju se ustanove radi olakšavanja učešća manjina u vlasti i upravljanju javnim poslovima*. Ova su prava razrađivana u pojedinim srbijanskim zakonima. U članku 19. se govori o instituciji nacionalnih savjeta nacionalnih manjina. Njegove osnovne značajke su da savjet predstavlja nacionalnu manjinu u sferi službene uporabe jezika, obrazovanja, informiranja na jeziku nacionalne manjine i kulture, da sudjeluje u procesu odlučivanja ili odlučuje po pitanjima iz tih područja i osniva institucije iz tih područja. Srbija je donijela centralizirani sustav manjinske samouprave. *To znači da može postojati samo jedno jedino manjinsko vijeće(u Hrvatskoj postoji veći broj vijeća jedne manjine jer se manjinska vijeća formiraju na razinama općine, grada i županije) koje predstavlja cjelokupnu manjinsku zajednicu u državi i ima sjedište u jednome mjestu.* (Bačić, 2012:40).

Ubojstvom Zorana Đinđića 2003. proces je demokratske tranzicije zaustavljen. U Beogradu, 15. studenog 2004. godine potpisan je Sporazum o zaštiti prava hrvatske manjine u Srbiji i Crnoj Gori i srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj. Sporazum predviđa ostvarivanje nacionalnih prava za hrvatsku manjinu u SCG *na isti način* kako to ostvaruju predstavnici srpskog i crnogorskog naroda u RH, a u skladu s opće prihvaćenim standardima. Sukladno Sporazumu osnovan je Mješoviti odbor za praćenje njegove provedbe i predlaganje mjera za poboljšanje statusa nacionalnih manjina u jednoj i drugoj državi. Mješoviti odbori do sada su se sastali šest puta te se očekuje poziv Republike Srbije za sedmi skup. Odbori su savjetodavnog karaktera. Sporazumom iz 2004. g. Srbija se obavezala dati izravne zastupnike u predstavničkim tijelima na pokrajinskoj, republičkoj i državnoj razini (članak 9.), iako do danas ovaj pravni institut u Srbiji ne postoji. U članku 9. piše kako će *stranke* (države-potpisnice sporazuma) *omogućiti sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u donošenju odluka koje se odnose na njihova prava i položaj na lokalnoj, regionalnoj i državnoj razini u Republici Hrvatskoj, odnosno na lokalnoj, pokrajinskoj, republičkoj i razini državne zajednice Srbije i Crne Gore, omogućavajući osnivanje političkih stranaka i sudjelovanje u predstavničkim i izvršnim tijelima na način da će unutaršnjim zakonodavstvom osigurati: zastupljenost nacionalnih manjina u predstavničkim i izvršnim tijelima na lokalnoj razini, zastupljenost u predstavničkim tijelima na regionalnoj i državnoj razini u Republici Hrvatskoj, odnosno na pokrajinskoj, republičkoj i razini državne zajednice Srbije i Crne Gore. Stranke će osigurati materijalne i druge uvjete za izbor i djelovanje izabраниh predstavnika nacionalnih manjina.*

Zakon o nacionalnim vijećima nacionalnih manjina donesen je tek 2009., a do tada je Hrvatsko nacionalno vijeće kao centralno tijelo manjinske samouprave hrvatske nacionalne manjine imalo samo jednog predsjednika jer je nedostajala pravna nadogradnja Zakona iz 2002. g. U siječnju 2014. godine Ustavni je sud utvrdio da pojedine odredbe Zakona o nacionalnim vijećima nacionalnih manjina nisu u skladu s Ustavom Republike Srbije te je isto potvrdio i u svibnju 2016. za pojedine odredbe Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. Time su te odredbe prestale biti na snazi što se odrazilo na odgoj i obrazovanje na hrvatskom jeziku u Republici Srbiji.

Ukratko, *nacionalnim vijećima je ovim odlukama smanjen utjecaj na sustav obrazovanja na manjinskim jezicima, izbor ravnatelja škole kao i članova upravnih odbora obrazovno-odgojnih ustanova.* (Strategija obrazovanja na hrvatskom jeziku u Republici Srbiji, 2016:60)

2.3. Pravno-normativni okviri obrazovanja Hrvata u Srbiji

Prosvjetne politike kojima su bili izloženi Hrvati u Srbiji gotovo uvijek su bile asimilacijske. Hrvati su bili izloženi mađarizaciji, a potom velikosrpskoj politici. Nakon pada Miloševićevog režima postignuti su po prvi puta pravni okviri za organiziranje nastave na hrvatskom jeziku.

Pravni okvir za manjinska prava Hrvata u Srbiji postavljen je Ustavom Republike Srbije (Razvijanje duha tolerancije, čl. 81) *U oblasti obrazovanja, kulture i informisanja Srbija podstiče duh tolerancije i međukulturnog dijaloga i preduzima efikasne mere za unapređenje uzajamnog poštovanja, razumevanja i saradnje među svim ljudima koji žive na njenoj teritoriji, bez obzira na njihov etnički, kulturni, jezički ili verski identit.* Taj pravni okvir isto tako tvore i međunarodni ugovori, različiti zakoni kao i podzakonski propisi. Neki od zakona, kao i njihovih članaka, koji se odnose na hrvatsku zajednicu i ostvarivanje prava na obrazovanje jesu: Ustav Republike Srbije, Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Zakon o nacionalnim vijećima nacionalnih manjina, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Zakon o obrazovanju odraslih, Zakon o udžbenicima, Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o diskriminaciji, Zakon o kulturi, Zakon o javnom informiranju i dr. Bez navedenih zakona, koje je Republika Srbija donijela, obrazovanje na hrvatskom jeziku u Republici ne bi bilo moguće.

Kao izraz formalno-prosvjetne politike Srbije navode se ciljevi obrazovanja u Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja RS (Službeni glasnik RS, br. 72/2009, br. 52/2011, br. 55/2013, br. 35/2015 br. 68/2015), formiranje stavova, uvjerenja i sistema vrijednosti, razvoj osobnog i nacionalnog identiteta, razvijanje svijesti i osjećaja pripadnosti državi Srbiji, poštivanje i njegovanje srpskog jezika, tradicije i kulture

srpskog naroda, nacionalnih manjina i etničkih zajednica, drugih naroda, razvijanje multikulturalizma, poštovanje i očuvanje nacionalne i svjetske kulturne baštine. (Članak 4., st.2.) Na taj način RS se opredijelila za multikulturalizam. *Multikulturalnost se u Srbiji provodi kroz neintegrativne strategije: majorizirani položaj nacionalnih manjina i jezika nacionalnih manjina i nemogućnost integriranja u društvo, te neprihvatanje multikulturalnosti kao društvene vrijednosti* (Mitić, 2014:43). Općenito, riječ je o strategiji ograničenja kojoj je posljedica zatvorenost manjinskih zajednica, a sam pristup institucijama države nije jasno naznačen. Kolika je bila volja službenih institucija da pomogne u realizaciji školovanja Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku vidjet će se u daljnjem radu. Slaven Bačić, predsjednik Hrvatskog nacionalnog vijeća suradnju s Ministarstvom obrazovanja procjenjuje izrazito teškom. *Primjećuje se nespremnost državnih organa za strateški utemeljen i djelatan pristup problemu obrazovanja nacionalnih manjina* (Žigmanov, 2006:49).

Republika Srbija zakonski se obvezala da će omogućiti osposobljavanje nastavnika koji bi izvodili nastavu na jezicima nacionalnih manjina, udžbenike na jezicima nacionalnih manjina, jednak pristup obrazovanju na svim stupnjevima za pripadnike svih nacionalnih manjina, školovanje na svom jeziku, da će fakulteti organizirati lektorate na jezicima nacionalnih manjina, da će razvijati međunarodnu suradnju s ciljem omogućavanja pripadnicima nacionalnih manjina studiranje u inozemstvu na materinskom jeziku i da se tako stečene diplome priznaju u skladu sa zakonom.

2.4. Pravni okvir institucionalne brige RH prema Hrvatima u Srbiji

Prema procjenama jednak broj Hrvata živi izvan Hrvatske i u Republici Hrvatskoj. Republika Hrvatska, kao izrazito iseljenička država, Ustavom se obvezala skrbiti o Hrvatima izvan RH. Od osamostaljenja institucionalna se briga RH o Hrvatima izvan Hrvatske mijenjala. Hrvatska je to činila preko Hrvatske matice iseljenika, Ministarstva

za povratak i useljništvo (1995.-1999.), Ministarstva razvitka, useljništva i obnove (1999.-2000.) i na koncu preko Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija.

Kako bi se sustavno uredila ustavna obveza Hrvatske prema Hrvatima izvan RH, 5. svibnja 2011. godine usvojena je Strategija o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske. U strategiji su definirane tri kategorije Hrvata izvan RH. U prvoj kategoriji su Hrvati u Bosni i Hercegovini, kao njezin ravnopravni, konstitutivan i suveren narod. U drugoj su kategoriji hrvatske manjine u europskim državama, među koje pripada i hrvatska manjina u Srbiji. Ukupno dvanaest hrvatskih manjina. U trećoj su kategoriji iseljeni Hrvati ili dijaspora u prekontinentalnim zemljama i u europskim zemljama te njihovi potomci. Republika Hrvatska želi ovom Strategijom djelotvorno povezati cijelo hrvatsko društvo i Hrvate izvan Republike Hrvatske, prvenstveno radi ostvarivanja hrvatskoga kulturnog zajedništva. Područja djelovanja Strategije, putem unutarnje i vanjske politike, odnose se na kulturu i umjetnost, očuvanje hrvatskoga jezika, obrazovanje, znanost, školstvo i sport, zdravstvo, gospodarsku i regionalnu suradnju, medije, demografiju i druga interesna područja. (Iz Strategije o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske). Na temelju Strategije donesen je Zakon o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske koji je proglašen važećim 26. 11. 2011. godine. U Članku 4. ističe se kako su Hrvati izvan Hrvatske ravnopravni dio jedinstvenog i nedjeljivog hrvatskog naroda. U Zakonu se ističe kako će se Hrvatska zauzimati za provedbu svih dvostranih i mnogostranih međunarodnih ugovora i ostalih međunarodnih instrumenata kojima se štite interesi, prava i položaj Hrvata izvan Republike Hrvatske. Republika Hrvatska zalaže se za priznanje i unapređenje položaja hrvatske manjine u državama u kojima žive (čl. 6.), što se odnosi i na Hrvate u Srbiji.

Kao nositelj odnosa i suradnje osnovan je Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske kao središnje tijelo državne uprave nadležno za područje odnosa između Republike Hrvatske i Hrvata izvan Republike Hrvatske (čl.12). Uredom upravlja državni tajnik kojeg imenuje Vlada na prijedlog predsjednika. U Uredu na pitanjima hrvatske manjine rade četiri djelatnika. Kontakt osoba za Hrvate u Srbiji jedna je osoba koja je u isto vrijeme zadužena za još četiri nacionalne manjine, te nadređeni koji je

zadužen za sve hrvatske manjine, njih dvanaest. Oni također rade i na pitanjima Hrvata u Bosni i Hercegovini. Unatoč, čini se, potkapacitiranosti, kazivač Milan Bošnjak, savjetnik s posebnim položajem za pitanja hrvatske nacionalne manjine u inozemstvu, kaže kako su *u kontaktu s Hrvatima u Srbiji na tjednoj bazi*. Interes Republike Hrvatske u odnosu na hrvatske nacionalne manjine u europskim državama mogao bi se svesti na sljedeće: štititi hrvatske nacionalne manjine u srednjoeuropskim državama od svih oblika organizirane asimilacije; tražiti od domicilne države provedbu međunarodnopravnih obveza glede manjinskih prava; zahtijevati od domicilne države da našim sunarodnjacima kroz odgojno-obrazovni sustav omogući razvoj dvojezičnosti i korištenje jezika nacionalne manjine u javnoj uporabi; poticati što širu prekograničnu suradnju s matičnim narodom i Republikom Hrvatskom; razvijati manjinske medije i djelovanje manjinskih institucija.

Ostali nositelji odnosa i suradnje jesu: Savjet Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske (novo tijelo), te radno tijelo Hrvatskog sabora - Odbor za Hrvate izvan Republike Hrvatske; ministarstva nadležna za vanjske poslove, unutarnje poslove, znanost, obrazovanje, šport, kulturu, gospodarstvo, poduzetništvo, rad i mirovinski sustav, zdravstvo, socijalnu skrb, turizam, regionalni razvoj i financije, Hrvatska matica iseljenika i druga tijela i institucije, koja u svom djelokrugu imaju poslove vezane za odnose s Hrvatima izvan Republike Hrvatske ili bi njihova djelatnost mogla biti od interesa za Hrvate izvan Republike Hrvatske.

Republika Hrvatska potiče osnivanje lektorata hrvatskog jezika i književnosti na stranim visokim učilištima, kao i utemeljenje katedri za hrvatski jezik na sveučilištima u inozemstvu u sredinama u kojima žive Hrvati. Republika Hrvatska osigurava financijska sredstva za stipendiranje učenika i studenata u njihovim lokalnim sredinama i u Republici Hrvatskoj, a sve u svrhu unapređenja znanja i intelektualnog potencijala hrvatskih zajednica u inozemstvu u skladu s pravilnikom koji donosi predstojnik Ureda. (čl. 33)

Manjkavosti Zakona: Kada se govorilo o donošenju Zakona, u Saboru se jedino raspravljalo o kategoriji Hrvata u Bosni i Hercegovini. Dijaspore i manjinci nisu bili predmet interesa saborskih zastupnika. Najveća kritika je da Zakon nije donesen na način

da obvezuje, da je čak 70% nomotehničkih odredbi. Ingrid Antičević Marinović, zastupnica i bivša ministrica pravosuđa kritično je poručila: *Ovaj zakon jednostavno je razglednica Hrvatima prije svega u Bosni i Hercegovini, a i Hrvatima diljem svijeta od Hrvata iz Hrvatske i to je sve. Puno, pregršt lijepih želja i pozdrava i puno emocija, a kako ćemo to ostvariti, pa zar vam to nije dovoljno jer kaže se u ocjeni sredstava potrebnih za provedbu ovog zakona, vlada kaže nije potrebno osigurati nikakva dodatna financijska sredstva u državnom proračunu Republike Hrvatske. Evo to je briga ove Vlade za te ljude.*

Zakon je izglasan na kraju mandata Vlade Jadranke Kosor (HDZ), a implementaciju Zakona provela je Vlada Zorana Milanovića (SDP).

3. HRVATI U SRBIJI

3.1. Povijest Hrvata u Srbiji

Hrvati u Republici Srbiji predstavljaju relativno heterogenu manjinsku zajednicu koja, zbog različitih povijesnih okolnosti, područje današnje Republike Srbije (pretežito Vojvodine) nastanjuje u različitim razdobljima, u više migracijskih valova, s područja današnjih država Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine.

Nastojeći će se prikazati osnovne sekvencije povijesti hrvatske manjine u Srbiji. Hrvati Bunjevci i Šokci pod vodstvom franjevacu u najvećem valu dolaze uglavnom iz zapadne Hercegovine koncem 1680. kako bi se oslobodili tiranije Turaka. Najveći broj Bunjevaca naseljava se u trokutu Baja – Sombor - Subotica 1687. godine dok se Šokci (uglavnom s područja Soli) naseljavaju uz obalu Dunava sjeverno i južno od Bača. Među vojvođanskim Hrvatima, Bunjevci Hrvati, najbrojnija su skupina danas dok su Hrvati u Srijemu autohtona skupina jer su na tom prostoru kontinuirano od dolaska Južnih Slavena, a živjeli su u sklopu Hrvatske sve do 1945.

Početak XVIII. stoljeća zbog teških uvjeta u Bosni te islamizacije kršćana, Šokci predvođeni franjevcima, doseljavaju se u jugozapadnu Bačku i Baranju te zapadni

Srijem. Koncem XVIII. stoljeća jedna skupina Hrvata seli se u srednji Banat te u jugozapadni Banat.

Nakon kuge 1738. i 1739., dolaskom Marije Terezije 1740. došlo je do velikih promjena u Bačkoj: ukinuta je Vojna krajina (dolazi do sukoba katoličkih i pravoslavnih graničara), u Bačku se naseljavaju Mađari, Nijemci, Slovaci i drugi. Tako je Vojvodina postala multietnička, a etnički će se sastav neprestano mijenjati. Subotica je dobila status slobodnog kraljevskog grada 22. siječnja 1779. godine pod imenom Maria Theresiopolis. Broj građana do 1830. povećao se na 32.984. *Bački su se Hrvati (Bunjevci i Šokci) tijekom XIX. stoljeća susreli sa snažnim narastanjem nacionalnih pokreta Srba i Mađara. Ti su pokreti imali za cilj homogenizaciju vlastite etnije i njeno preoblikovanje u modernu naciju, ali su i jedan i drugi imali izraženu namjeru asimilacije susjednih etničkih zajednica.* (Skenderović, 2012:137-138). U to vrijeme kreira se bunjevački politički identitet iz više razloga: Mađari su branili bilo kakve veze između Bunjevaca i Šokaca s Hrvatskom, spominjanje hrvatskog imena bilo je izdaja, Srbi nisu priznavali hrvatstvo Bunjevaca i Šokaca i kao treći razlog Robert Skenderović spominje ideju jugoslavenstva. Godine 1906. bački Hrvati politički se organiziraju te osnivaju Bunjevačku stranku, a prema listu Nevenu koji su izdavali zvali su ih *Nevenašima*.

Dok su procesi etničke integracije u Srijemu bili realizirani u drugoj polovici XIX. stoljeća u Bačkoj, prema Žigmanovu, dolazi do zakašnjele integracije hrvatske nacije. Kao preporoditelj navodi se biskup Ivan Antunović koji je pokrenuo Bunjevačko šokačke novine 1870. godine. Institucije toga vremena doduše nose nazive subetničkih zajednica (Bunjevci, Šokci) jer su ih asimilacijske politike kako Mađara, a tako i kasnije u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i u Kraljevini Jugoslaviji u tome snažno podržavale. Nakon Drugog svjetskog rata 1944. godine, u prvoj gradskoj upravi uglavnom su bili Hrvati, a za prvog predsjednika izabran je mons. Blaško Rajić. General Ivan Rukavina je za list *Radio vijesti*, kasnije *Hrvatska riječ* izjavio da nitko neće osporavati hrvatstvo Bunjevaca. U okviru komunističke ideologije kreiraju se hrvatske manjinske institucije. Tako se u Subotici osniva Hrvatsko narodno kazalište, pokreće se tjednik Hrvatska riječ, hrvatski jezik uveden je u neke škole. No *hrvatski* nestaje iz nazivlja 1956. administrativnom odlukom. Isto se dogodilo i sa srpskim predznakom u Hrvatskoj.

Nakon Drugog svjetskog rata vojvođanskom kolonizacijom drastično se mijenja etnička slika Vojvodine: na mjesta Židova, Nijemaca i djelomično Mađara naseljavaju se narodi iz pasivnih krajeva Like, Korduna, Dalmacije, Gorskog kotara.

Na krilima Hrvatskog proljeća intelektualci, Hrvati iz Subotice, članovi Matice Hrvatske morali su napustiti Suboticu, iako nisu bili povezani sa smijenjenim Hrvatima u Hrvatskoj. *Više od stotinu njih nastaniti će se u Hrvatskoj zbog nemogućnosti egzistencije u Vojvodini. Kaznenim osudama intelektualaca Jurja Lončarevića, Ante Sekulića, Bele Gabrića i Grge Bačlije ponovno zamire nakratko probuđeno hrvatstvo u pokrajini.* Bara, Mario, Hrvati u Vojvodini, http://hmv.org.rs/hrvati_u_vojvodini.php, uvid 8. 8. 2017. Posljedice odlaska intelektualaca za hrvatsku su zajednicu bile nemjerljive: veze s Hrvatskom su oslabile, a bez vlastitih medija ubrzava se ekavizacija govora mlađih generacija Hrvata u Vojvodini. Dolaskom Miloševićevog režima pozicija Hrvata u Vojvodini dodatno je pogoršana. Prvi nasilni napad bio je kada je podmetnuta minska naprava na franjevački samostan u Baču, koji je spomenik pod zaštitom države. Uslijedili su napadi eksplozivnim sredstvima na crkve, a crkva u Vašicama srušena je do temelja. Crkva u Kukuljercima korištena je kao pilana. Kasnija etnički motivirana nasilja su šikaniranjem i prijetnjama uspjeli etnički očistiti cijela naselja od Hrvata. Iz izvještaja su poznata ubojstva i otmice kao najveći zločini protiv čovjeka. U jesen 1991. Hrvati su prisilno novačeni u pričuvne postrojbe JNA koje su djelovale u istočnoj Hrvatskoj kada je poginulo na desetine unovačenih.

Hrvati su početkom 1990. osnovali političku stranku Demokratski Savez Hrvata u Vojvodini (DSHV) koja do danas djeluje. Sredinom devedesetih godina došlo je do cijepanja unutar stranke, a 1998. osnovan je Hrvatski narodni savez. Obje su stranke sudjelovale u rušenju Miloševićevog režima 2000. godine.

3.2. Demografsko stanje Hrvata u Srbiji

Hrvati u Republici Srbiji prema demografskim pokazateljima pripadaju u red relativno malih manjina. U tablici 2. navedeni su podatci dobiveni prema službenim podacima. Prema popisu stanovništva 2011. Hrvatima se izjasnilo njih 57.900.

Tablica 2. Kretanje broja i udjela Hrvata u Vojvodini, Beogradu i Srbiji 1948.-2011.

Prostorna zastupljenost	Godine popisa stanovništva							
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Hrvati u Vojvodini	134.232	128.054	145.341	138.561	109.203	72.394	56.546	47.033
Udio u uk. stan. Vojvodine	8,10%	7,50%	7,80%	7,10%	5,40%	3,70%	2,80%	2,40%
Hrvati u Beogradu	24.331	28.925	35.138	29.354	24.015	16.420	10.381	7.752
Udio u uk. stan. Beograda	6,60%	6,20%	4,20%	2,50%	1,90%	1,10%	0,70%	0,50%
Hrvati u Srbiji	169.864	173.246	196.409	184.913	149.368	105.406	70.602	57.900
Udio u uk. stan. Srbije	2,90%	2,80%	2,90%	2,60%	1,60%	1,30%	0,90%	0,80%

U popisima 1991., 2002. i 2011. deklarirani Bunjevci ubrojeni su kao zasebna etnička skupina u istoimenu posebnu popisnu kategoriju, dok su Šokci uvršteni u kategoriju Ostali, a u ranijim popisima Bunjevci su ubrojivani u popisnu kategoriju Hrvati. U Vojvodini Bunjevcima se izjasnilo: 1981. – 9.755 (kategorija koja te godine ulazi u kategoriju Hrvati), 1991. – 21.221, 2002. – 19.766, 2011. – 16.469 osoba.

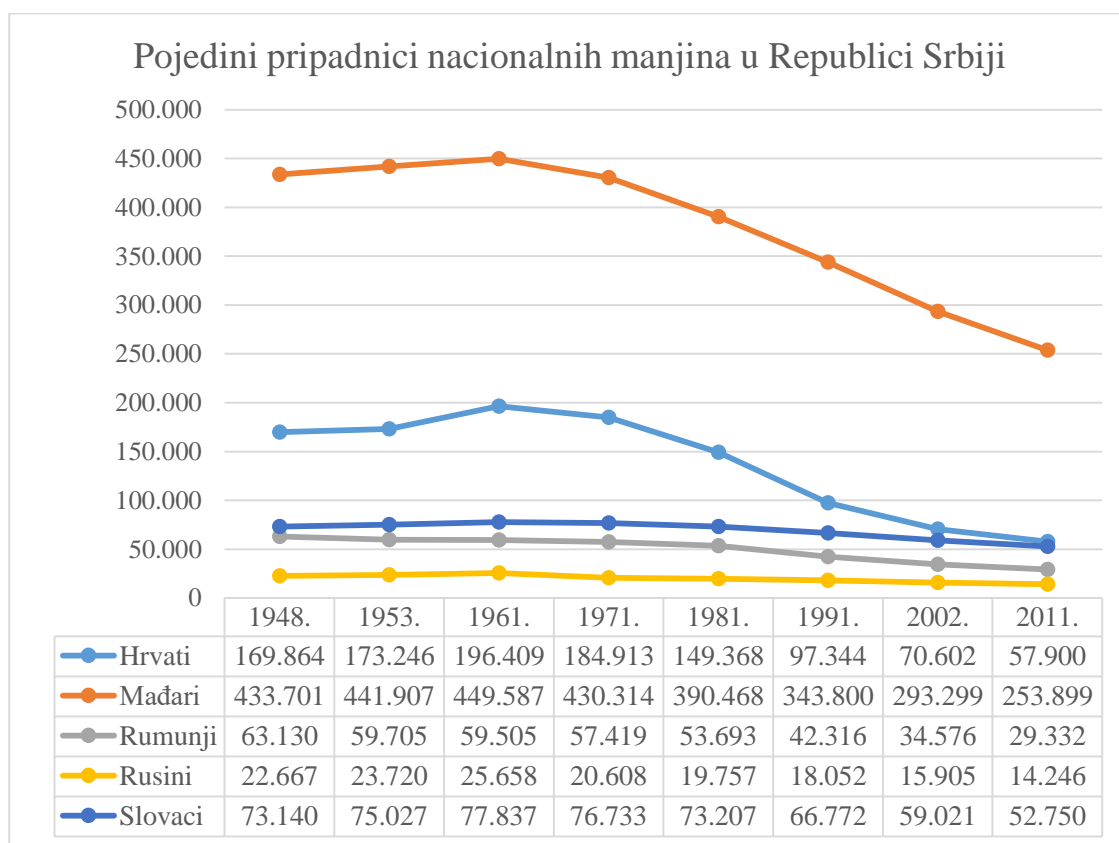
Trend depopulacije Hrvata u Vojvodini i Srbiji (tab. 1.) započinje nakon 1961. godine kada je u Vojvodini živjelo nešto više od 145.000 Hrvata, odnosno 196.000 na cijelom području Socijalističke Republike Srbije. Do 2011. njihov pad iznosio je preko 60 %. Ukoliko Hrvatima dodamo kategoriju Bunjevaca na popisima 1991., 2002. i 2011. kao na slici 1. tada možemo govoriti i o 70 % padu Hrvata u Republici Srbiji u odnosu na 1961. godinu.

Uzroke depopulacije Hrvata za vrijeme socijalizma možemo objasniti asimilacijskom politikom bez postojanja manjinske strukture. Za vrijeme Miloševićevog režima depopulaciju možemo objasniti radikalnijim mjerama sistema: kršenjem ljudskih i manjinskih prava. Ubijeno je desetak Hrvata, a za to nitko nije odgovarao, protjerivani su Hrvati iz Srijema. U samom okruženju dogodili su se genocidi u Srebrenici i nad Albancima na Kosovu. Vlast je bila centralizirana i ideologizirana snažnom idejom

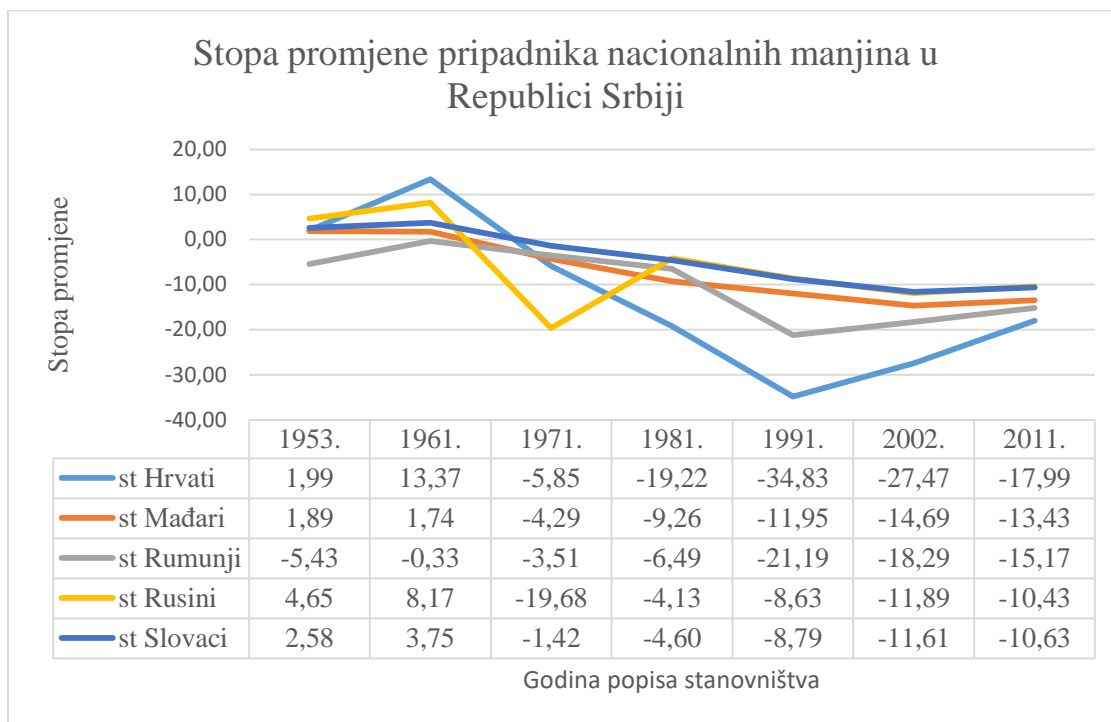

nacionalističke ideje širenja. Prema nekim procjenama Vojvodinu je od 1991. do 2002. napustilo oko 30 tisuća Hrvata. Isto tako u tom periodu Vojvodinu je napustilo i otprilike 50.000 Mađara, oko 8.000 Slovaka i oko 8.000 Rumunja.

Na popisu stanovništva 1981. u kategoriji Jugoslaveni prijavilo se 441.941, a 1991. manje no ipak značajnih 320.168 stanovnika Republike Srbije. Iza te kategorije kriju se mnogi Hrvati te se na taj način može objasniti veliki pad broja Hrvata od 1971. (kada je Jugoslavena bilo 123.824) do 1981. kao i od 1981. do 1991. godine. Isto tako je manje vidljiv odljev Hrvata od 1991. do 2002. koji je po neslužbenim evidencijama bio daleko veći.

Slika 1. Promjena pojedinih pripadnika nacionalnih manjina u Republici Srbiji

Slika 2. Stopa promjene pripadnika nacionalnih manjina u Republici Srbiji

Hrvati u Srbiji teritorijalno su iznimno disperzirana manjina. Na području Srbije većina Hrvata živi u Vojvodini (47.033 ili 81,2 %), zatim u Beogradu (7.752 ili 13,4 %), a najmanje su zastupljeni u ostalim dijelovima središnje Srbije (3.115 ili 5,4 % svih Hrvata u Republici Srbiji). *U Srbiji od 168 općina samo u općini Lapovo nema Hrvata* (Žigmanov, 2011:16).

Osim što je hrvatska manjina u Srbiji *mala, disperzivna* i u *trendu depopulacije* uočljivi su i sljedeći problemi :

- 1.) ispodprosječan prirodni prirast. Prema popisu za razdoblje od 2002. do 2011. prirodni priraštaj Hrvata u Srbiji je -1,7 promila. *Zbog malog broja djece u ukupnoj populaciji, škole se suočavaju s problemom popunjavanja kvota neophodnih za opstanak škola* (Prčić, 2017:120);
- 2.) visoka starost. Prema popisu iz 2011. prosjek Hrvata u Srbiji je 51,2 godine;
- 3.) natprosječan udio urbane populacije – 2/3 čini urbana populacija;
- 4.) visok udjel žena – na 100 muškaraca je 141 žena;
- 5.) ispodprosječan broj visokoobrazovanih (9,05 % prema 11,04 % u Srbiji).

Prema mišljenju stručnjaka, promjena obrazovne strukture ne ide dovoljno brzo iz više razloga. O tome je pisala i Aleksandra Prčić: zbog negativnog stava prema školi (vuče korijene u prošlosti, naime, sin koji je školovan bio bi izostavljen iz nasljeđivanja), zbog visoke zatvorenosti kao stila života na selu te lošeg ekonomskog standarda.

3.3. Društveno politički položaj Hrvata u Srbiji

Društveni položaj Hrvata u Srbiji, prema Tomislavu Žigmanovu, određuju tri važna, unutar sebe povezana faktora. *Prvi* i najvažniji je (ne)kvaliteta manjinske politike, političke i ekonomske, u ukupnoj društvenoj situaciji u Srbiji. *Drugi* faktor odnosi se na samu hrvatsku zajednicu, međusobne odnose unutar njenih institucija, pitanje kadrova, procese i inicijative same zajednice, distribuciju moći te ekonomski status Hrvata u Srbiji. Treći faktor je isto tako od velikog utjecaja na hrvatsku zajednicu, a radi se o odnosu Republike Hrvatske prema Hrvatima u Srbiji, što je i predmet ove diplomske radnje. Na društveni položaj Hrvata u Srbiji svakako utječu i hrvatsko-srpski odnosi i vanjska politika RH prema RS i obrnuto. *Hrvatska Republika ima najsnažnije resurse za sprečavanje određenih negativnih procesa čiji su objekti Hrvati u Vojvodini a koje generira prvi činitelj* (misli se na domicilnu državu, odnosno Republiku Srbiju) (Žigmanov, 2011:8). Isto tako, u par navrata je rečeno da postoji veliki utjecaj međunarodnog prava i međunarodne zajednice na neposredno kreiranje pozicije hrvatske zajednice u Srbiji, naročito u sadašnjem momentu kada Republika Srbija vodi pregovore oko ulaska u Europsku uniju, prvenstveno oko poglavlja 23.

Pred istočnoeuropske postkomunističke zemlje devedesetih postavljene su dvije zadaće: kreirati homogene nacionalne države, a u isto vrijeme nameće im se imperativ zaštite nacionalnih manjina. *U paradigmi etnički homogene države nema mjesta za kompromis s manjinama* (Janjić, 2010:211) U Srbiji su tek 2002. priznati statusi „novim manjinama“. U periodu od 1990. do 2002. došlo je do velikog odljeva nacionalnih manjina. Novi status „novih“ manjina karakterizira smanjivanje manjinskih prava. Sukobi 90-tih, veliki broj ratnih žrtava, teške posljedice ratnih sukoba kao i sporo napredovanje procesa pomirenja, procesa *normalizacije*, demokratske promjene nakon Miloševićevog pada imali su za posljedicu izrazito sporo uspostavljanje institucionalnog

sistema Srbije koji bi bio u funkciji demokratske politike. Hrvatsku manjinu karakterizira isključenost iz javnog i političkog života i slaba do nikakva zastupljenost u strukturama vlasti od lokalne, pokrajinske do državne razine. Na razinama državnih institucija to je vidljivo u sudstvu, vojsci, policiji i prosvjeti. U sferama privredne, ekonomske i financijske moći zastupljenost je također slaba. Također treba spomenuti i problem slabe razvijenosti infrastrukturnih institucija za realiziranje manjinskih prava. Većina ovih problema iščitava se u realizaciji projekta školovanja Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku.

Nacionalne manjine, barem implicitno, dijele osjećaj solidarnosti usmjeren na održanje njihove kulture, tradicije, vjere i jezika. Pitanje jezika jedno je od najsnažnijih obilježja identiteta, kako osobe, tako i etničkog identiteta. Hrvati u Vojvodini imaju dva narječja: govori srijemskih i šokačkih Hrvata imaju temelje u slavonskoj staroštokavskoj ikavici hrvatskog jezika, dok bunjevački Hrvati govore zapadnom novoštokavskom ikavicom hrvatskog jezika. U procesu umiranja nekog jezika, nakon asimilacijske etape nametanja većinskog jezika u javnim sferama, prije svega u školama, te etape bilingvizma, u trećoj etapi u dvije-tri generacije dolazi do zamjene manjinskog jezika većinskim. Prema statistikama iz 2011. nepoklapanje materinskog jezika s nacionalnom pripadnošću (alterofonija) kod Hrvata u Vojvodini veće je od 70%, odnosno više od 50% Hrvata u Vojvodini priznaje srpski kao materinski jezik. Izvorni govori zadržali su se među starijim stanovništvom, a standardnim hrvatskim jezikom govori se jedino među hrvatskim elitama Hrvata u Vojvodini. Jedan od razloga brzog umiranja jezika je velika sličnost većinskog, standardnog srpskog jezika i jezika hrvatske manjine. Zbog ovakvog stanja, obrazovanje na hrvatskom jeziku značajnije jer može ublažiti postotak alterofonije. Ako uzmemo u obzir da ima malo govornika standardnog jezika, nije neobično što je tako mali odaziv u škole na hrvatskom jeziku. Isto tako, ovakvo jezično stanje uvelike otežava provedbu nastave na hrvatskom jeziku jer veliki postotak stručnog kadra ne govori hrvatskim jezikom. Učenje na hrvatskom jeziku ne znači samo učiti hrvatski jezik, već podrazumijeva i učenje nacionalne književnosti, povijesti, zemljopisa, likovne, glazbene i tradicionalne narodne kulture. *Bitno je govoriti hrvatski jezik (misli se u nastavi na hrvatskom jeziku) no bitnije je misliti hrvatski* (anonimna kazivačica). Slabo poznavanje standardnoga hrvatskog jezika uvelike otežava komunikaciju Hrvata iz

Srbije s Hrvatima u Hrvatskoj, osim kada je riječ o komunikaciji političkih elita. Prilikom prvog kontakta pripadnici hrvatske manjine iz Srbije trude se govoriti standardnim jezikom, što je u njihovom slučaju srpski jezik, a to izaziva distancu kod Hrvata iz Hrvatske.

U kontekstu očuvanja hrvatskog jezika i nacionalnog identiteta među Hrvatima u Srbiji neophodno je napomenuti kako je katolička crkva odigrala veliku ulogu. Pripadnost katoličanstvu provlačila se od samog dolaska Bunjevaca pod vodstvom franjevaca. Dugo se na ovim prostorima jedino u crkvama mogao čuti hrvatski standardni jezik. Crkveni tisak također je podržavao očuvanje nacionalnoga jezika i kulture. U prošlosti su crkveni ljudi bili protagonisti povijesne identifikacije Bunjevaca kao dijela hrvatskog naroda, a isto tako i danas. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine 87,6% Hrvata u Srbiji se izjasnilo kao katolici. Katoličanstvo, kao manjinska religija Hrvata u Srbiji, ima veliku razlikovnu ulogu jer većinsko je stanovništvo pravoslavne vjere.

Radi razumijevanja ukupne problematike hrvatske zajednice neophodno je istaknuti da je Republika Srbija po prosječnoj plaći u Europi na samom dnu ljestvice, isto kao i po drugim relevantnim ekonomskim pokazateljima: po ukupnom bruto društvenom proizvodu te po konkurentnosti privrede. No Republika Srbija je također i pri vrhu europske ljestvice kada je riječ o nezaposlenosti, korupciji i odljevu mladih stručnjaka iz zemlje. Hrvati u Srbiji su u tom kontekstu iznadprosječno siromašni zbog udaljenosti od centara privredne, financijske i ekonomske moći te podzastupljenosti u javnoj i državnoj upravi. U Republici Hrvatskoj ekonomsko je stanje znatno bolje. Državljeni RH imaju dvostruko veću godišnju zaradu. Logično je stoga da su očekivanja hrvatske zajednice od svoje matične države tim veća. Kazivač Mario Bara je odlazak studenata na studij u RH nazvao *odgojno-ekonomskim migracijama*.

3.3.1. Institucije Hrvata u Srbiji

Demokratski Savez Hrvata u Vojvodini (DSHV) ostao je na društveno-političkoj sceni od 1990. godine, kada je prvi predsjednik bio Bela Tonković, pa sve do danas, kada je predsjednik Tomislav Žigmanov. *I informiranje i obrazovanje na hrvatskome jeziku, kao i službena uporaba hrvatskoga jezika te razvoj kulturnog i umjetničkog stvaralaštva*

među vojvođanskim Hrvatima bili bi puno siromašniji da nije bilo političkoga djelovanja brojnih članova DSHV-a u proteklih 27 godina. Stranka je, naime, bila od odsudne pomoći prilikom osnutka novih institucija i organizacija u područjima značajnim za ostvarivanje manjinskih prava, naveo je Žigmanov u Hrvatskoj riječi. Uloga DSHV-a u realizaciji odgoja i obrazovanja Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku na razini je promotora i motivatora.

Na inicijativu Josipa Ivanovića, Zlatka Šrama, i Duje Runje osnovano je Hrvatsko akademsko društvo (HAD) 1998. godine. To je nevladina udruga koja okuplja intelektualce, a cilj joj je bio osnažiti hrvatsku zajednicu. U akademskim krugovima u RH naišli su na odobravanje te im je rečeno *da Hrvatsko akademsko društvo osnuju odmah* (kazivač Josip Ivanović bio je prvi predsjednik Društva). Vodstvo ove institucije odigralo je značajnu ulogu u kreiranju školovanja na hrvatskom jeziku i to iniciranjem samog procesa, pripremom temeljne dokumentacije, nastavnih planova i programa te pokretanjem prvog vrtića na hrvatskom jeziku 2001. Vodstvo je bilo nositelj osnivanja novinsko-izdavačke kuće Hrvatska riječ. Inicijator je Leksikona podunavskih Hrvata Bunjevaca i Šokaca. HAD izdaje knjige samostalno, ali i u sunakladništvu s drugim izdavačkim kućama. (Katoličkim institutom za kulturu, povijest i duhovnost Ivan Antunović iz Subotice, Hrvatskom čitaonicom iz Subotice, Zavodom za kulturu vojvođanskih Hrvata itd.). Društvo također izdaje nosače zvuka, a ima i filmsku produkciju.

Nakon demokratskih promjena u Srbiji u listopadu 2000. godine te donošenjem Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji 2002., stvorene su društvene prilike za formiranje institucionalne manjinske strukture.

Hrvatsko nacionalno vijeće je najviše zastupničko tijelo Hrvata u Republici Srbiji, izabrano radi ostvarivanja prava na manjinsku samoupravu. Pripadnici nacionalnih manjina mogu izabrati nacionalne savjete radi ostvarivanja prava na samoupravu u područjima jezika i pisma, obrazovanja, informiranja i kulture. HNV sudjeluje u procesu odlučivanja i osniva ustanove iz ovih područja. Kao što je rečeno, sustav manjinske samouprave u Srbiji je centraliziran, tako da postoji samo jedno manjinsko vijeće. Za

usporedbu, u Republici Hrvatskoj se manjinska vijeća formiraju na razinama općine, grada ili županije. HNV je najviše zastupničko tijelo koje je do sada birano na posrednim izborima – putem elektora. Prvi saziv HNV-a, kojeg je činilo 35 vijećnika, izabralo je 198 elektora na elektorskoj skupštini održanoj u Subotici 15. prosinca 2002. Zakonom o nacionalnim vijećima nacionalnih manjina iz 2009. broj vijećnika HNV-a smanjen je na 29. Drugi saziv HNV-a izabralo je 132 elektora na elektorskoj skupštini u Subotici 6. lipnja 2010., a treći, aktualni saziv, izabralo je 132 elektora na elektorskoj skupštini u Beogradu 26. listopada 2014. Prvi predsjednik Savjeta je bio Josip Ivanović, a sadašnji, Slaven Bačić, je u drugom mandatu. Izvršni odbor ima predsjednika i još četiri člana za područja: kulture, obrazovanja, informiranja i službene uporabe jezika i pisma. Sve članove bira Hrvatsko nacionalno vijeće iz svojih redova. Trenutno je u HNV-u zaposleno četiri osobe. Savjet se financira iz budžeta Republike Srbije i donacija. Poteškoće u radu ove institucije su mnoge: *od nezainteresiranosti i opstrukcije državne vlasti te djelovanja pojedinih centara moći izvan struktura zajednice* (Bačić, 2012:44), nedostatka iskustva same zajednice, stručne potkapacitiranosti, financijskih zloupotreba kao i poteškoća zbog miješanja diplomatskih predstavnika Republike Hrvatske u rad manjinske samouprave.

U analizi desetogodišnje samouprave Bačić napominje, da je od sredstava koja je HNV tada (2012. godine) imao, tek trećina utrošena na funkcioniranje samog Vijeća, a da su ostale dvije trećine iskorištene za *manjinska prava, kao što su kupnja udžbenika i prijevoz djece koja slušaju nastavu na hrvatskom, poticaji za upis djece u hrvatske razrede, financiranje listova, kupnja opreme radijskim hrvatskim uredništvima u Subotici, Novome Sadu i Baču* (Bačić, 2012:44), te za hrvatska kulturno-umjetnička društva. U prosincu 2016. donesena je prva Strategija obrazovanja na hrvatskom jeziku u Republici Srbiji za razdoblje od 2017. do 2021. Koordinatorica tima za izradu Strategije bila je Jasna Vojnić, koja je ujedno i dopredsjednica Odbora za obrazovanje HNVa.

Odlukom Skupštine AP Vojvodine i HNV-a 29. ožujka 2008. osniva se *Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata* (ZKVH), prva profesionalna institucija u kulturi vojvođanskih Hrvata. Zadaća Zavoda je rad na znanstvenim, stručnim i primijenjenim istraživanjima u području kulture, umjetnosti i znanosti vojvođanskih Hrvata. Prema Žigmanovu, Hrvati u Srbiji imaju *slabo razvijen kulturni prostor*. U Vojvodini ima oko

četrdesetak kulturno-umjetničkih društava, kojima je cilj njegovanje tradicijske kulture i folkloru. KUD-ovi se financiraju iz proračuna općina i pokrajine te putem natječaja koje raspisuje MVEP a preko HNV-a iz hrvatskog proračuna.

Poboljšanje društvenog, političkog i kulturnog položaja hrvatske manjine ovisit će, između ostalog, i o jačanju institucionalne infrastrukture hrvatske zajednice te njene kadrovske profiliranosti. *Osim deklarativne spremnosti u poštivanju zajamčenih manjinskih prava na državnoj razini potrebna je pozitivna promjena u republičkim i pokrajinskim institucijama, koje se financiraju od strane države, u smjeru izjednačavanja standarda u odnosima prema svim manjinskim zajednicama, tako i hrvatskoj. Za očekivati je da će se u skladu s napretkom u europskim integracijskim procesima Srbije postupno rješavati i otvorena pitanja od interesa za hrvatsku manjinsku zajednicu.* Bara, Mario, Hrvati u Vojvodini, http://hmv.org.rs/hrvati_u_vojvodini.php, uvid 8.08.2017.

Za ljudska i manjinska prava pokazalo se neophodnim da se u realizaciji pojedinih programa poštuje mišljenje struke. Uz poštivanje struke i hrvatska zajednica bi bila uspješnija u borbi protiv asimilacije. Također je nužan dijalog unutar hrvatske zajednice kako bi se radilo na otklonu nerazumijevanja. Tako *u institucionalno-proceduralnom okviru moraju biti donešene odluke koje su važne za zajednicu i to na temelju snage argumenta* (Žigmanov, 2006:65) Hrvatska zajednica trebala bi, prema Žigmanovu, *snažno, zajednički* nastupati prema državnoj vlasti.

4. OBRAZOVANJE HRVATA U SRBIJI

Uvođenjem nastave na hrvatskom jeziku za Hrvate u Republici Srbiji dati su temelji za stjecanje svijesti o potrebi upoznavanja, učenja i njegovanja hrvatskog jezika, glazbene i likovne umjetnosti, povijesti i zemljopisa, kao i cjelokupne hrvatske kulturne baštine. Djeca kroz nastavu na hrvatskom jeziku uče o vlastitom narodu, o povijesti, o bogatstvu kulture svoga naroda kao i o bogatstvu različitosti kultura, običaja, religija, jezika, pisama te isprepletenosti kultura. Osposobljavaju se za stvaranje vlastite kulture na tlu domicilne države.

4.1. Studiranje Hrvata iz Srbije u Republici Hrvatskoj

Jedan od prvih momenata akcije Republike Hrvatske prema Hrvatima u Srbiji od njenog osamostaljenja je briga za studente Hrvate iz Srbije. Na primjeru brige za studente može se pratiti rad i razvoj pojedinih institucija Republike Hrvatske od osamostaljenja Hrvatske do danas, kao i razvoj ukupnog odnosa Republike Hrvatske prema Hrvatima u Srbiji.

4.1.1. Prikaz organiziranja institucija na primjeru studiranja Hrvata iz Srbije u RH

DSHV je smatrao da treba što više mladih poslati na studij u Hrvatsku, ali s ciljem da se vrate kaže kazivač Aleksandar Skenderović, ugledni pravnik rodom iz Subotice. Cilj je bio omogućiti studiranje na visokoškolskim ustanovama u Republici Hrvatskoj Hrvatima iz Srbije u što većem broju. Prema kazivanju Aleksandra Skenderovića, proboj prema institucijama mlade Republike Hrvatske napravio je Bela Tonković, prvi predsjednik DSHV-a, već 1991. godine. Bela Tonković kontaktirao je sva ministarstva koja su u to vrijeme bila ključna za studente iz Srbije: Ministarstvo obrazovanja i sporta te Ministarstvo znanosti. Ministarstvo unutarnjih poslova kontaktirao je Aleksandar Skenderović. Kratkoročno gledano, bilo je neophodno da se sustavnije organizira briga oko studenata kako se akcija ne bi svela na napore oko određenih pojedinaca (koji su zaslužni za aktualizaciju problema). Problemi s kojima su se studenti susretali bili su vrlo konkretni, a može ih se svesti na nekoliko ključnih. Jedno je od njih polaganje prijemnog ispita. Jedno je vrijeme bilo dovoljno prijeći razredbeni prag kako bi se osigurao upis. Nakon upisa slao bi se popis studenata radi dobivanja državljanstva koje su studenti vrlo često dobivali besplatno. Sljedeći je problem stjecanje prava na stipendije (zbog tehničkih razloga stipendija se zvala pripomoć) i na koncu stjecanje prava na smještaj u studentskim domovima. Stjecanje prava na stipendiju bilo je izuzetno važno jer su prihodi njihovih roditelja, zbog teške ekonomske situacije, bili nedostadni da im omoguće studij.

Tijekom godina, desetljeća, javljali su se novi problemi, no najveći problem zadnjih desetak godina predstavljalo je polaganje državne mature. Navedeni problemi bi se u nekim periodima riješili i postavili na noge, a potom bi iz raznih razloga ponovno postajali aktualni: uslijed promjene ključnih aktera koji su vodili aktivnosti, pravnih

razloga, promjena institucija, promjena Vlada...Ovisno o vrsti problema, rješenja su se tražila od nadležnih institucija Republike Hrvatske.

Kao što je rečeno na samom početku, *kvalitetne kontakte (kazivač A.S.)* inicirao je Bela Tonković. Aleksandar Skenderović je, kao posrednik između institucija Republike Hrvatske te DSHV-a, svojim osobnim zalaganjem uvelike pomogao u postavljanju brige oko studenata na razinu institucije. Bilo je tu još vrlo aktivnih pojedinaca različitih profila porijeklom iz Vojvodine koji su se angažirali oko pomoći studentima: Julije Skenderović, Stanka Kujundžić, Luka i Marija Štilinović, Jozefa Skenderović i drugi. Problemi su rješavani *spontano*.

- Od proglašenja nezavisnosti Republike Hrvatske 8. 10. 1991. javila se potreba za nostrifikacijom dokumenata. Dok su Republika Hrvatska i Savezna Republika Jugoslavija bile u ratu, te dok nije potpisan Sporazum o normalizaciji 23. 8. 1996., nije se mogla raditi nostrifikacija dokumenata. Zajedničkom suradnjom DSHV-a i Ministarstva obrazovanja studenti su dobivali potvrdu o podobnosti za nastavak studija – djelomičnu nostrifikaciju. Prema riječima Aleksandra Skenderovića, kontakt osoba u Ministarstvu obrazovanja bila je na nivou pomoćnika Ministarstva obrazovanja.
- Pravo upisa prelaskom razredbenog praga ostvarili su studenti preko Ministarstva znanosti i tehnologije (kontakt osoba pomoćnik ministra).
- Pravo na zdravstveno osiguranje studenata Hrvata iz SRJ rješavalo se u Ministarstvu zdravlja i socijalne skrbi, prema napatku samog ministra.
- Za rješavanje pitanja državljanstva, Aleksandar Skenderović je osobno išao u Ministarstvo unutarnjih poslova (kontakt osoba je bila osoba na nivou načelnika).
- Svim studentima koji su se uspjeli upisati omogućen je smještaj u studentskim domovima što je bila velika pogodnost.
- Pitanje stipendija riješeno je putem Udruge vojvođanskih i podunavskih Hrvata koja je osnovana još 1990. godine. Pri UVPH osnovana je humanitarna organizacija Antun Gustav Matoš. Otvoren je žiro račun s kojeg su studenti dobivali tzv. pripomoć. Republika Hrvatska davala je novac DSHV-u a DSHV ga je prosljeđivao Fondu A. G. Matoš. U ono je vrijeme to bila tajna. Čak ni danas studenti ne znaju od koga su zapravo dobivali novac, odnosno vjerovali su da je novac većim dijelom od donacija pojedinaca.

Ugovor o dodjeli novčane pomoći potpisivao se između DVPH, odnosno *Fonda Antun Gustav Matoš* i studenata/ica. Prema članku 7. tog Ugovora student se obvezuje završiti školovanje u primjerenom roku i po završetku školovanja vratiti se u Vojvodinu te stečenim znanjem pomoći duhovnom i materijalnom prosperitetu svojega naroda. *Razmišljalo se o sklapanju ugovora o toj obvezi vraćanja, bar na broj godina koliko su primali stipendiju ili na povrat novca ukoliko se ne vrate, ali to u praksi nije uspjelo. Problemi su osobne naravi, slaba mogućnost zapošljavanja pri povratku, kao i problemi s nostrifikacijom diploma u RS (kazivačica Marija Hećimović).*

Hrvatska je puno dala u vrijeme kad je i sama krvarila (Kazivač Aleksandar Skenderović). Na skupu intelektualaca i viđenijih ljudi porijeklom iz Vojvodine 1994. ili 1995. godine postavljeno je pitanje kako unaprijediti brigu oko studenata. U dogovoru s tadašnjim ravnateljem Matice iseljenika Antom Beljom briga oko studenata povjerena je Mariji Hećimović (kazivač Aleksandar Skenderović), rodom iz Tavankuta, koja je radi toga zaposlena u Hrvatskoj matici iseljenika.

U razdoblju od 1998. do 2005. godine bilo je najviše upisanih studenata. Prema kazivanju Marije Hećimović u prosjeku se upisivalo 30 studenata godišnje. U nekim drugim izvorima spominje se 50 studenata godišnje. Koordinacija između DSHV-a i Hrvatske matice iseljenika odlično je funkcionirala. U DSHV-u u Subotici podatke je prikupljala Marija Dulić. Od 2002. brigu o studentima preuzima HNV, no aktivnosti oko upisa i dalje je provodila ista osoba s malim prekidom. Ustaljenost osoba koje su radile ispred svojih institucija, njihovo iskustvo i svesrdni angažman donosio je rezultate. Budući studenti javljali su se u DSHV. U Hrvatskoj je zapravo bilo jednostavnije studirati nego u Novom Sadu ili Beogradu unatoč veće udaljenosti i nepostojanju direktnog javnog prometa. Bilo je jednostavnije upisati se, a postojala je i velika mogućnost stjecanja prava na stipendiju kao i na studentski smještaj. *Mnogi studenti bez stipendija i osiguranog studentskog smještaja ne bi mogli studirati (kazivač Zvonimir Cvijin).*

Hrvatska matica iseljenika vodila je brigu o studentima prilikom upisa. Prilikom dolaska studenata na upis, osoba iz DSHV-a bi ih doslovno otpratila, a gospođa Marija Hećimović bi organizirala da stariji studenti na fakultetima u Zagrebu dočekaju svoje

buduće kolege. S obzirom da se tada u Zagreb iz Subotice dolazilo preko Mađarske, ne čudi tolika briga.

Kao što je rečeno, Hrvatska matica iseljenika je imala razvijenu suradnju s mjerodavnim institucijama, s kojima je DSHV prvi uspostavio kontakte:

- Ministarstvo znanosti i tehnologije, za upis
- Ministarstvo unutarnjih poslova, za dobivanje državljanstva
- Ministarstvo prosvjete i športa, za stipendije za studente Hrvate iz manjinskih zajednica koji su studirali nacionalne predmete (hrvatski, povijest, etnologija). U pojedinim godinama je bilo do 8 studenata
- *Svake godine, upisani studenti sudjelovali su na redovitom natječaju Studentskog centra za smještaj u dom. Studenti koji nisu dobili dom na natječaju, dobivali su dom od Ministarstva iz njihove kvote za međunarodnu suradnju. Iako nisu spadali u tu kategoriju, Ministarstvo je im je i na taj način izlazilo u susret (kazivačica Marija Hećimović).*
- *Ministarstvo vanjskih poslova, dodjeljivalo je glavninu stipendija studentima. Mijenjali su se ustanove i načini isplate (Fond A.G.Matoš osnovan u okviru Udruge vojvođanskih i podunavskih Hrvata u Zagrebu, zatim preko Fonda za civilne udruge u RH, zatim preko Službe za Hrvate izvan Hrvatske pri Ministarstvu i sl.) ali u kontinuitetu traje do danas (kazivačica Marija Hećimović).*

Matica je kao nevladina, kulturno prosvjetna ustanova, aktivno surađivala s Hrvatima u Vojvodini već od 1992. Ta suradnja je obuhvaćala područja kulture i obrazovanja, kroz različite matičine programe. Valja istaknuti Malu školu hrvatskoga jezika, nabavu školskih knjiga za učenje, školskih pomagala ili knjiga za lektiru te donacije knjiga izdavačkih kuća iz RH za nagrađivanje uspješnih učenika hrvatskih razreda (Kazivačica Marija Hećimović). Hrvatska matica iseljenika je surađivala s krovnim institucijama u Vojvodini i to od 1997. s Forumom hrvatskih institucija i organizacija sa sjedištem u Subotici koji je obuhvaćao sve relevantne hrvatske institucije i udruge (Katolički institut I. Antunović. HAD, sve hrvatske kulturne udruge) a zatim od 2002. s Hrvatskim nacionalnim vijećem (kazivačica Marija Hećimović).

Aktivnosti Hrvatskog akademskog društva (HAD) bile su usmjerene na organiziranje priprema srednjoškolaca za polaganje prijemnih ispita na fakultetima, kako domaćim tako i u Republici Hrvatskoj. Školske godine 1999./2000. održan je prvi tečaj hrvatskog jezika za srednjoškolce u Subotici. Tečaj je organiziran u skladu s programom za hrvatske dopunske škole u suradnji s Ministarstvom prosvjete i športa Republike Hrvatske. Programi su prilagođeni našim uvjetima. *U to vrijeme ovaj smo procijenili kao najbolji put da se sačuva hrvatska manjinska zajednica. Međutim, to nastojanje bilo je samo kap u moru, a tek demokratskim promjenama stvorene su pretpostavke za sistematsko rješavanje obrazovanja na hrvatskom jeziku.* (Ivanović, 2002:8)

Daljnju brigu oko studenata preuzimala je Udruga vojvođanskih i podunavskih Hrvata. Trebalo je voditi evidencije o studentima tijekom cijelog studija. Kao što je već spomenuto, nakon upisa studenti su potpisivali Ugovor o dodjeli novčane pomoći. UVPH je vodila brigu o isplatama stipendije te oko smještaja. UVPH i HMI su poticale studente da se međusobno povezuju i razvijaju suradnju organizirajući razne društvene i kulturne aktivnosti, primjerice obilježavanje narodnih običaja povodom Dana Materica ili Prela. Organizirali su jednodnevne izlete radi upoznavanja Hrvatske, izložbe, koncerte, predavanja značajnih osoba Hrvata iz SRJ.

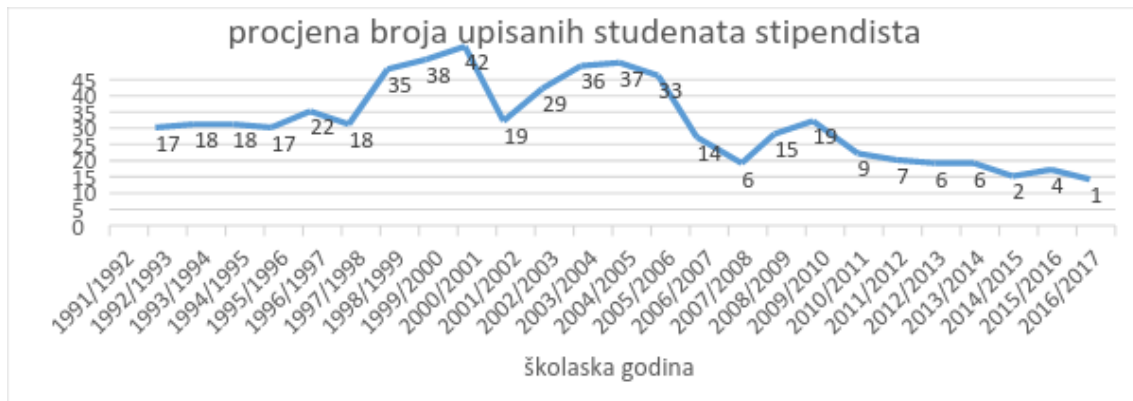
U tom periodu, povjerenje između studenata, njihovih roditelja i institucija, kako sa stajališta Republike Hrvatske tako i sa stajališta Hrvata u Vojvodini, bilo je na visokoj razini. Novac za studente odgovorno se i štedljivo trošio, *Ministarstvo vanjskih i europskih poslova nikada nije imao primjedbe* (kazivač Zvonimir Cvijin, Društvo vojvođanskih i podunavskih Hrvata (DVPH)). Studenti su se, prema riječima Zvonimira Cvijina, međusobno družili.

Prema riječima kazivača Maria Bare, studenti Hrvati iz Srbije družili su se s Hrvatima kako iz Bosne i Hercegovine tako i iz Mađarske i Rumunjske. Kazivač Mario Bara upisao je studij 2002./2003. godine. I on je potpisao Ugovor o dodjeli novčane pomoći u kojem je bila stavka da se nakon završetka studija treba vratiti u zavičaj. Tih godina se već znalo da se nije inzistiralo na povratu studenata, a jedan od razloga je jer *nije bilo nikakvo mehanizma niti je netko pokretao taj postupak* (kazivač Mario Bara)

(misli se na mehanizam povrata novca). Nije se inzistiralo na povratu iz različitih razloga: od onih drastičnih, da se neki studenti nisu imali gdje vratiti odnosno da se cijela obitelj preselila u Hrvatsku ili u neku treću zemlju, zbog osobnih razloga, sve od problema priznavanja diplome s hrvatskih sveučilišta Hrvatima iz Srbije u SRJ (primjer studentice koja je morala polagati na novosadskom sveučilištu 7-8 ispita razlike, odugovlačenje s vremenom, „slučajno“ zagubljeni dokumenti), do problema samog zapošljavanja u SRJ. Osim što je u SRJ sve vrijeme loša ekonomska situacija, koja teško da mladom čovjeku može biti poticaj za povrat, početkom 2000. godine hrvatska manjina u SRJ nije ni bila priznata manjina, a samim tim nije imala ni prava kao druge manjine: na vlastite institucije, medije i obrazovanje na hrvatskom jeziku. Prema dokumentu HNV-a Strategiji obrazovanja na hrvatskom jeziku u Republici Srbiji od 256 studenata koji su otišli studirati u Hrvatsku u razdoblju od 2000. do 2010. godine, poznato je da se vratilo 26 studenata, da se nije vratilo njih 40, a što je bilo sa 190 studenata ostalo je nepoznato. Naime, ukoliko studenti nisu htjeli ili nisu mogli dalje ostvariti pravo na stipendiju i pravo na studentski smještaj, praktično se ne zna što je s njima. Neki su se javili kad su diplomirali, no službene evidencije ne postoje. Institucije Hrvata u Srbiji kao i hrvatske institucije nisu imale mehanizme za povrat stipendije u slučaju da se studenti ne vrate. Od 26 studenata za koje se zna da su se vratili, prema riječima kazivačice Jasne Vojnić (HNV), u većem dijelu je riječ o katoličkim svećenicima.

Isplate stipendija početkom 2000. godine preuzima Ministarstvo vanjskih poslova, a brigu oko studenata od Hrvatske matice iseljenika MVEP preuzima 2006. godine. Kazivačica Marija Hećimović smatra da je preuzimanje brige oko studenata MVEP-a doprinijelo drastičnom smanjenju broja novoupisanih studenata. Vidljivo je da je smjenom, ne samo institucija već i kadra, došlo do velikog pada u realizaciji obnašanja posla. Između HMI i MVEP-a nije se dogodila institucionalna primopredaja kako pisanih dokumenta tako ni usmene primopredaje stečenog iskustva. *Što se tiče predaje iz 2006. nije bilo nikakve formalnosti, samo mi je rečeno da to više nije moj posao. Kratko i jasno* (kazivačica Marija Hećimović). U Strategiji o obrazovanju HNV-a piše kako kadar koji je preuzeo u MVEP-u posao oko stipendista, *nije imao iskustva na tom planu*. Uvođenjem državne mature školske godine 2008./2009. u Republici Hrvatskoj dodatno je otežan upis

studenata na Sveučilišta u Republici Hrvatskoj. Trenutno je broj studenata/stipendista u Republici Hrvatskoj neznan.

Slika 3. Procjena broja upisanih studenata stipendista na prvu godinu studija u školskoj godini

Budući da nisam mogla doći do točnih podataka izradila sam grubu procjenu. Vjerujem da je u pojedinim školskim godinama bilo i do 20-30 % više studenata nego što je navedeno. Kako bih došla do podataka koliki je broj upisanih studenata po školskoj godini kontaktirala sam Udrugu vojvođanskih i podunavskih Hrvata, Hrvatsku maticu iseljenika, Ministarstvo vanjskih poslova, Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, Hrvatsko nacionalno vijeće kao i aktere navedenih institucija koji više nisu aktivni te bivše studente. U skupljanju podataka naišla sam na više problema:

- Jedan dio studenata išao je mimo DSHV-a ili kasnije HNV-a prema HMI ili kasnije prema MVEP te je na taj način ostvario studentska prava. Poglavitno je riječ o studentima iz drugih krajeva Vojvodine koji nisu bili u kontaktu s DSHV-om, kasnije HNV-om, kojima je sjedište u Subotici.
- Podatci se odnose uglavnom na studente koji su se neposredno nakon završetka srednje škole upisivali na studij u Hrvatskoj.
- Studenti su se upisivali na sveučilišta u više gradova u Hrvatskoj te nije uvijek bilo o svima podataka.

- Jedno su vrijeme su se vodile evidencije za studente iz SRJ, odnosno iz Srbije i iz Boke.
- Iz različitih izvora dobiveni su različiti podatci: od nekih su dobiveni zbirni podatci, odnosno koliko je ukupno bilo stipendija te školske godine, bez obzira na godinu studija, od nekih pak samo broj upisanih na studij, odnosno broj studenata prve godine
- Neki izvori u svojim izvještajima iz raznih razloga imaju različite podatke za istu godinu, no glavni problem je način vođenja evidencije. Vođenje evidencija nije usklađeno između institucija a uzroci su nedostatak kadra, neprepoznatljivosti značaja vođenja evidencija, odnosno nije postojao mehanizam kontrole. Prema riječima kazivača Josipa Ivankovića u periodu 2002. do 2005. godine Josip Ivanović i Zvonko Cvijin su usklađivali svoje evidencije, no nažalost nisu sačuvane.
- Možemo reći da je problem skupljanja jer neki su podatci stari. No i s podacima novijeg datuma imamo gotovo isti problem kao i s podacima sredine 90-tih. Naime, podatci do kojih se uspjelo doći su zbirni, metodološki različiti (u smislu da su za neke školske godine dati zbirni podatci koliko je ukupno bilo stipendija – zbirno su prikazane stipendije svih studenata i svih učenika tj. niti su odvojeni podatci prema školskim godinama, niti prema kategoriji student – učenik
- Podatci o studentima koji su završili studij su vođeni povremeno.

4.1.2. Odnos RH prema studiranju Hrvata iz Srbije u RH

Kao što je u uvodu rečeno, odnos Republike Hrvatske prema Hrvatima u Srbiji može se pratiti kroz rad hrvatskih institucija prema Hrvatima u Srbiji na primjeru studiranja studenata Hrvata iz Srbije. U početku, dok je Republika Hrvatska bila u ratu, *dok je i sama krvarila*, pokazala je veliki interes za Hrvate studente te ih podržala na svim razinama/institucijama kako bi se studiranje realiziralo. Utjecaj istaknutih pojedinaca Hrvata iz Srbije kao i Hrvata u Republici Hrvatskoj bio je dovoljan za realizaciju kao i animiranje postojeće hrvatske institucije Hrvatske matice iseljenika da preuzme organizirano brigu o studentima. Hrvatska matica iseljenika reflektirala je potrebe studenata na Društvo vojvođanskih i podunavskih Hrvata i druge hrvatske institucije te je sistem na taj način djelovao.

Između HMI-a i MVEP-a nije se dogodila institucionalna primopredaja, kako pisanih dokumenta tako ni usmene primopredaje stečenog iskustva. Budući da je Hrvatska matica iseljenika kao institucija dobro funkcionirala bilo bi logično preuzeti stečena iskustva. Tako se gubi stečena memorija, već ucertani kontinuitet te MVEP kreće ispočetka. Odvajanjem dijela Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija formira se Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Čini se da je na taj način napravljen bezbolan prijelaz. Kadar i dokumentacija samo mijenjaju instituciju. Kontinuitet se nastavlja. Postavlja se pitanje zašto je studenata Hrvata iz Srbije sve manje?

Na mrežnim stranicama Ministarstva vanjskih i europskih poslova, odnosno stranicama Veleposlanstva Republike Hrvatske u Republici Srbiji (<http://rs.mvep.hr/hr/bilateralni-odnosi/hrmanjina/> - uvid 8.8.2017.) stoji službeni odgovor na temu stipendiranja studenata: *U prethodnim godinama sredstvima MVP-a RH stipendiran je značajan broj studenata Hrvata iz Republike Srbije. Nažalost recesija je i tu ostavila posljedice, koje se očituju u smanjenju sredstava za ovu namjenu.*

4.2. Školovanje Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku

Odgovno-obrazovni sustav države počiva na njenom ideološkom tragu. Školu i druge obrazovne institucije masovnog obrazovanja možemo promatrati kao medijatora homogenih nacionalnih država. Prema Berger i Luckmannu (1966) posredovanje škole od društva prema pojedincu čini školu značajnim čimbenikom sekundarne socijalizacije stvaranja identiteta.

Ustavom SFRJ iz 1974. pravo školovanja na materinskom jeziku bilo je zajamčeno svim narodima i narodnostima kao izraz njihove ravnopravnosti unutar jugoslavenske zajednice. Budući da nije bilo zajedničkog jezika svaki je narod u svakoj federalnoj jedinici imao pravo školovanja na svom jeziku. Tako su pripadnici narodnosti imali pravo na školovanje na materinskom jeziku dok pripadnici naroda koji su živjeli *izvan* „matične“ republike svoja ustavna prava nisu mogli realizirati u okviru tadašnjih pedagoških struktura. Na taj je način hrvatska manjina u Srbiji bila nepriznata manjina i kada je bila dio konstitutivnog naroda dok su ostale manjine kao narodnosti imale niz

manjinskih prava. Sličan je bio i položaj Srba u Hrvatskoj kao konstitutivnog naroda izvan *matične* države. Zbog takve obrazovne politike SFRJ srpska je manjina u Hrvatskoj predbacivala Hrvatima asimilacijsku politiku, zanemarujući činjenicu da se jednako postupalo sa svim narodima bivše Jugoslavije koji su bili izvan svojih „matičnih“ republika. *Tako se objektivna slabost (pa i njena posljedica) odgojno-obrazovne djelatnosti (na cijelom jugoslavenskom prostoru) koristila za potpirivanje sukoba (na određenom prostoru)*(Čačić-Kumpes, 1991:315). Jedino pravo koje su nepriznate manjine uspijevale realizirati je da je u općinama s većinskim stanovništvom redosljed pisama bio obrnut. Primjera radi u subotičkoj općini u prvom razredu osnovne škole prvo je učena latinica, a potom ćirilica. Dolaskom Miloševića na vlast to pravo se gubi. Od 1992. godine uvodi se ćirilično pismo za sve prve razrede u SRJ. U tom razdoblju Hrvati u Srbiji nemaju prava, a biti Hrvat značilo je biti neprijatelj za građane SR Jugoslavije (u Hrvatskoj se vodio rat između Republike Hrvatske i SRJ) ili ljepše rečeno građanin drugog reda.

Iako obrazovanje na hrvatskom jeziku na teritoriju SR Jugoslavije službeno nije postojalo, ipak su postojale, a postoje i danas, dvije obrazovne ustanove u kojima se nastava izvodi na hrvatskom jeziku: Biskupijska klasična gimnazija „Paulinum” u Subotici i Teološko-katehetski institut Subotičke biskupije u Subotici. Klasična gimnazija „Paulinum” u Subotici osnovana je još 1963. godine i od tada neprekidno radi. Teološko-katehetski institut je visokoškolska ustanova (8 semestara) za obrazovanje kateheta (vjeroučitelja), a osnovana je 1993. godine i djeluje do danas.

Nakon demokratskih promjena u listopadu 2000. u Srbiji se uvodi vjerska nastava u osnovnim i srednjim školama. Na taj način 2001. u škole neformalno ulazi hrvatski jezik jer ne postoji srpska katolička terminologija.

Školske godine 2001./2002. na inicijativu HAD-a uvodi se program predškolskog odgoja i obrazovanja na hrvatskom jeziku, akreditiran na temelju nacionalnog sustava akreditacije. Vrtić „Marija Petković-Sunčica“ započeo je s radom po Montessori programu u okviru samostana sestara Družbe Kćeri Milosrđa. Izazvao je veliki interes te je prve godine upisano 47 djece. Broj djece kreće se oko 50, s tim da je jedne generacije

bilo čak 65 djece. Provodi se u Predškolskoj ustanovi „Naša radost“ u četirima objektima u Subotici i okolici. Kao temelj daljnjeg obrazovanja vrtić je izuzetno važan. Vrtići na hrvatskom jeziku su značajni i jer u njima radi 9 odgajateljica hrvatske nacionalnosti.

4.2.1. Prikaz realizacije školovanja Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku

4.2.1.1. Početci

Hrvatsko akademsko društvo (HAD) u travnju 2002. potpisuje s Pokrajinskim sekretarijatom za obrazovanje i kulturu AP Vojvodine ugovor, kojim se obavezuje napisati programe za hrvatski jezik i književnost za sve razrede osnovne škole, kao i programe za hrvatski jezik sa elementima nacionalne kulture za sve razrede osnovne škole, gimnazije i srednje stručne škole. Program je trebalo napisati do konca listopada 2002. kako bi se s nastavom počelo školske godine 2003./2004. *Međutim, neodgovorno davanje obećanja od strane pojedinih ovdašnjih hrvatskih političara, bez ikakve stvarne stručne osnove, stvorilo je kod jednog broja ljudi osjećaj da se što prije treba pristupiti ostvarenju ovog toliko dugo iščekivanog prava.* (Ivanović, 2002:8) Tako je HAD kao glavni koordinator bio prisiljen na brzinu pisati nastavne programe, tražiti suglasnost za hrvatsku početnicu te prevoditi udžbenike na hrvatski jezik. Stručnjaci na čelu sa mr.sc. Marijom Grasl izradili su nastavne planove i programe za predmete hrvatski jezik za osnovnu školu i hrvatski jezik s elementima nacionalne kulture za gimnaziju i srednju stručnu školu. *Sve što su političari osim ovog obećanja učinili je još i proglas u kojem pozivaju roditelje da svoju djecu upisuju u škole na hrvatskom jeziku.* (Ivanović, 2002:9) Protiv stihijskog uvođenja nastave bili su neki ugledni članovi hrvatske zajednice koji su smatrali da treba osigurati kadar, udžbenike i nastavni plan te organizirano i pripremljeno krenuti u realizaciju. Postojao je opravdan strah stručnog dijela da će razočarati roditelje i djecu te da će projekt obrazovanja na hrvatskom jeziku krenuti u krivom smjeru. Cjelokupnu situaciju nije olakšala niti komplicirana administracija koja je mnoštvo ingerencija trebala s republičke spustiti na pokrajinsku razinu. Preduvjeti za realizaciju programa na hrvatskom jeziku su bili: a) nastavni plan i program, b) udžbenici na hrvatskom jeziku i nacionalni dodaci, c) stručni kadar. Od ta tri preduvjeta drugi i treći su se na samom početku pokazali kao problemi koje nije bilo jednostavno riješiti te su se rješavali paralelno s provedbom i ozbiljno narušavali samu provedbu.

4.2.1.2. Pitanje stručnog kadra

Na edukaciji stručnog kadra HAD je počeo raditi 1999. organizirajući seminare hrvatskog jezika u suradnji s Republikom Hrvatskom. Kad je promijenjen pravni okvir i konačno omogućena realizacija školovanja na hrvatskom jeziku, HAD je planirao intenzivirati tečajeve hrvatskog jezika. Plan HAD-a u početku je bio i otvaranje Katedre za kroatistiku pri Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu *koja bi bila generator i medijator stručnih aktivnosti oko realizacije i evaluacije nastave na hrvatskom jeziku*. (Ivanović, 2002:9) Drugi projekt Hrvatskog akademskog društva bio je sklapanje sporazuma o međusobnoj suradnji u obrazovanju učitelja između Učiteljske akademije iz Osijeka i Učiteljskog fakulteta iz Sombora, u okviru kojeg je zamišljena razmjena studenata i profesora tijekom jednog ili dva semestra čime bi se davale validne diplome za izvođenje razredne nastave i na srpskom i na hrvatskom jeziku. *Ovakav vid suradnje bio bi obostrano koristan: i srpskoj manjini u Hrvatskoj i hrvatskoj manjini ovdje u Srbiji* (Ivanović, 2002:9). Ubrzavanjem realizacije školovanja na hrvatskom jeziku stvari su krenule drugim tijekom. U listopadu 2006. godine počeo je raditi Učiteljski fakultet na mađarskom jeziku na kojem je prvo vodstvo Hrvatskog nacionalnog vijeća u suradnji s Nacionalnim savjetom Mađara planiralo i obrazovanje hrvatskih učitelja (*što je, nažalost, nepromišljenim postupcima novih čelnika Nacionalnog savjeta hrvatske nacionalne manjine onemogućeno*) (Ivanović, 2006:233).

Iako su postojale navedene inicijative te kasniji pokušaji da se na Učiteljskom fakultetu u Somboru otvori odjel na hrvatskom jeziku, pitanje stručnog kadra nije sistemski riješeno do danas. U Srbiji još uvijek ne postoji mogućnost studiranja na hrvatskom jeziku, niti postoji katedra za hrvatski jezik i književnost. Na inicijativu HAD-a, a na zahtjev Hrvatskog nacionalnog vijeća, Republika Hrvatska, odnosno Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta šalje svoj stručni kadar u mandatima (maksimalno dva puta po dvije godine) kao ispomoć u održavanju nastave na hrvatskom jeziku. MZOS je, prema riječima Jasne Aničić, prof. više stručne savjetnice u Upravi za standard, strategije i posebne programe Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, u Srbiju slao najbolje kandidate, koji su ne samo po znanju, nego i drugim kvalifikacijama i sposobnostima odgovarali specifičnosti radnog mjesta u inozemstvu. Prema riječima kazivača Josipa

Ivanovića, u početku je Hrvatska zaista slala izvanredan kadar među kojima se isticalo par imena. Spomenut ćemo ime Đurđice Stuhleiter, profesorice hrvatskog jezika i književnosti, koja je autorica romana za djecu i mlade. Kao poseban uspjeh se spominje učenica, koja je zahvaljujući izvanrednom primjeru svoje profesorice hrvatskog jezika i sama upisala Kroatistiku te se po završetku studija vratila. Danas sudjeluje u hrvatskoj nastavi kao stručni kadar.

Kakav kadar Hrvatska šalje govori o stavu same RH prema Hrvatima u Srbiji. Ona tako u početku šalje izvanredan kadar koji je svijetli primjer odnosa RH prema hrvatskoj zajednici u Srbiji no lošim primjerima dala je argumente svima koji su protiv školovanja na hrvatskom jeziku u Srbiji.

Prva učiteljica Dobrila Puljić imala je problema jer joj se onemogućavao ulazak u školu. Kasnije je bilo samo manjih problema u kolektivu te su hrvatski učitelji dobro prihvaćani. Treba napomenuti da njihov radno-pravni status u Srbiji nije riješen do danas. Učitelji hrvatske nastave, osim nastave na hrvatskom jeziku koja je bila izvođena visokokvalitetno, educiraju postojeći kadar hrvatskome jeziku. Broj nastavnica hrvatskog jezika iz Hrvatske kreće se od dvije do četiri, *ovisno o potrebama terena*. Prema riječima Maria Bare, *HNV-u i ZKVH-u su se javljali s molbama ... Javljao se stručni kadar koji je bio zavičajno vezan, ali i koji nije bio. ...Postoji interes da rade u osnovnim školama na nastavi na hrvatskom jeziku. Postoji očito nespремnost i određeni otpor da se to (stručni kadar) osigura za hrvatsku manjinu.* (Kazivač Mario Bara). Koji su razlozi da se nije slalo više kadra? Osim ekonomskih opravdanja, koji uvijek dobro dođu kao izgovor, rekla bih da školovanje na hrvatskom jeziku nisu prepoznale političke strukture kao značajan projekt, ne samo za Hrvate u Srbiji već i za Republiku Hrvatsku.

Postoji još jedan način na koji se podiže kvaliteta stručnog kadra, a to je kontinuirano slanje i organiziranje seminara u Hrvatskoj koje provodi Agencija za odgoj i obrazovanje, točnije od 2010. godine. MZOS, odnosno RH financira učitelje kao i stručne seminare. Seminar učenja hrvatskog jezika za učitelje i nastavnike MZOS organizira svake godine.

Sve ovo se ne čini dovoljno kao sistemsko rješenje stručnog kadra da bi se nastava odvijala na hrvatskom jeziku. Učitelji koji se nisu educirali na hrvatskom jeziku teško predaju na hrvatskom jeziku, no Jasna Vojnić smatra da se takav kadar može motivirati. Nezainteresiranost i nemotiviranost kadra za uporabu hrvatskog jezika i hrvatske terminologije u nastavi može se protumačiti time što je, prema izvorima HNV-a, gotovo 60% kadra nehrvatske nacionalnosti. Na prijedloge HNV-a koji stručni kadar da uzme obrazovne institucije se često oglašuju. Iz ovih se primjera vidi slabost/nemoć krovne hrvatske institucije HNVa kao isključivo savjetodavnog tijela.

4.2.1.3. Pitanje udžbenika na hrvatskom jeziku

Prema Zakonu o udžbenicima Republike Srbije (Sl. glasnik RS 68/2015, članak 3), udžbenikom na jeziku i pismu nacionalne manjine smatra se: udžbenik na jeziku i pismu nacionalne manjine koji je tiskan na teritoriju Republike Srbije ili udžbenik na jeziku i pismu nacionalne manjine koji je prijevod udžbenika odobrenog na srpskom jeziku ili dodatak uz udžbenik koji se koristi za realizaciju prilagođenog dijela nastavnog programa za predmete od značaja za nacionalnu manjinu ili udžbenik na jeziku i pismu nacionalne manjine tiskan u stranoj državi koji je odobren sukladno zakonu. Isto vrijedi i za nacionalne dodatke uz udžbenike za predmete značajne za nacionalnu manjinu.

Kao što je rečeno, početak nastave na hrvatskom proveden je na inicijativu političkih elita hrvatske zajednice kao i dugogodišnjim očekivanjima, stoga se udžbenike na hrvatskom jeziku nije stiglo pripremiti. Pitanje udžbenika dugo je bilo glavno pitanje na koje su hrvatske institucije u Srbiji trošile veliku energiju s neznatnim pomacima. Tek je školske godine 2016./2017. riješeno pitanje udžbenika za osnovne škole.

Koristeći svoje zakonsko pravo, Hrvati su u Srbiji prve udžbenike za nastavu na hrvatskom jeziku uvezli iz Hrvatske. Ministarstvo prosvjete Srbije 2002. godine dalo je suglasnost za korištenje udžbenika za hrvatski jezik i matematiku, najviše zahvaljujući tadašnjem demokratskom okruženju u vrijeme dok je na vlasti bila Vlada Zorana Đinđića. No zbog administrativnih prepreka, jer takva praksa nije bila poznata, knjige su kasnile. Prema riječima više kazivača, ravnatelj „Školske knjige“ Ante Žužul odigrao je presudnu ulogu, kako slanjem udžbenika tako i financijskim donacijama. Knjige je poslao i Grad

Zagreb tako da su isporučena dva kompleta udžbenika za 60 učenika. Za pitanje udžbenika iz prirode i društva Izvršni odbor SO Subotica obratio se za pomoć oko tiskanja udžbenika nadležnom tajništvu u Vojvodini, a ono je prosljedilo dopis Ministarstvu prosvjete Srbije koje se nije izjasnilo.

Prvi udžbenik koji je preveden sa srpskog na hrvatski jezik i tiskan na teritoriju Srbije je udžbenik Priroda i društvo i Zavičajnica 2005. godine. No ostali udžbenici su se uvezili iz Hrvatske, a slala ih je „Školska knjiga“. Ministarstvo prosvjete i sporta RS odobrilo je upotrebu i uvoz udžbenika za školsku godinu 2006./2007. Odobrenje je trebalo vrijediti pet godina, no već dvije godine kasnije isto to ministarstvo nije odobrilo niti jedan udžbenik koji bi se koristio u osnovnoj školi. *Traženo je odobrenje za 382 naslova, a odobreno je 10 priručnika i 5 udžbenika* (Prčić, 2017:106). Riječ je o školskoj godini 2008./2009. Pravila su se promijenila, odobrenje više nije vrijedilo te je za pet godina trebalo ponovno zatražiti odobrenje svake godine. Učitelji i učenici bili su prisiljeni *ispod klupa* koristiti stare ranije uvezene udžbenike. Utvrđeno je da je došlo do velikih razlika u nastavnim programima i planovima Hrvatske i Srbije te udžbenici nisu dobili odobrenje. Te godine došlo je do zahlađenja odnosa između Republike Hrvatske i Republike Srbije zbog priznanja Republike Hrvatske neovisnosti Kosova.

Hrvatsko nacionalno vijeće je 2008. g. donijelo odluku da samostalno prevodi srpska izdanja udžbenika na hrvatski jezik. Protokol o prijevodu i tiskanju udžbenika potpisan je 2008. godine s privatnim izdavačima, ali je izostala financijska potpora Srbije. Naime, nisko tiražni udžbenici bili su preskupi za izdavače. Pokrajinski tajnik za obrazovanje Zoltan Jegeš 2009. godine zamjerio je HNV-u da ne koristi dovoljno postojeće resurse za tiskanje udžbenika, da se previše oslonio na komotniju varijantu uvoza udžbenika koja je trebala biti privremeno rješenje (a pitanja uvoza rješavaju republičke strukture koje imaju daleko manje sluha za manjine od pokrajinskih) te da premalo radi na izradi vlastitih udžbenika.

Školska knjiga je u prosincu 2009. donirala udžbenike na hrvatskom jeziku u vrijednosti od 50.000 €, a donirani udžbenici mogli su se koristiti kao pomoćno sredstvo u nastavi. Unatoč preporukama Međuvladinih mješovitih odbora s treće i četvrte sjednice

da se odobri uvoz i korištenje udžbenika iz Hrvatske dok se ne osigura tiskanje u Republici Srbiji, tiskanje nije riješeno do 2011., kada izdavačka kuća BIGZ (vlasništvo Školske knjige) tiska udžbenike iz hrvatskog jezika za osnovnu školu (od 1. do 8. razreda). U školskoj godini 2012./2013., prema riječima Anđele Horvat, zadužene za obrazovanje, učenici su se služili trima udžbenicima uvezenim iz Hrvatske, dodatke za prilagodbu pojedinih predmeta nastavi na hrvatskom jeziku te BIGZ-ove udžbenike za predmet hrvatski jezik. Prema riječima Slavena Bačića, predsjednika HNV-a, država je financijski teret tiskanja i prijevoda udžbenika u potpunosti prebacila na HNV. Tiskanje udžbenika za osnovne škole riješeno je školske godine 2014./2015. na način da su udžbenici prevedeni i lektorirani sredstvima HNV-a i donacijom RH koja je išla preko Državnog ureda za Hrvate izvan RH. Za srednje škole pitanje udžbenika nije riješeno. Udžbenike su tiskali BIGZ i „Kreativni centar“ (Strategija, 2016.:42), no nakon izmjene Zakona o udžbenicima koji predviđa da nakladnik snosi troškove izrade prijevoda, lekture i tiskanja, „Kreativni centar“ se povukao 2016. godine. Ostala je suradnja sa BIGZ-om jedino zahvaljujući osjetljivosti te nakladničke kuće na pitanja hrvatske nacionalne zajednice u Republici Srbiji (Strategija, 2016:43).

Budući da je Republika Srbija u predpristupnom razdoblju Europskoj uniji, u Poglavlju 23 definirana je obaveza osiguravanja svih udžbenika i nastavnih sredstava predviđenih planom. Tako je HNV potpisao Memorandum o suradnji s Ministarstvom prosvjete, znanosti i tehnološkog razvoja i Zavodom za izdavanje udžbenika kojim su za školsku godinu 2016./2017. izrađeni nedostajući udžbenici za osnovnu školu. *Ove godine trebali bi biti izrađeni i nacionalni dodaci za Svijet oko nas, prirodu i društvo i povijest, kao i autorski udžbenik iz glazbene kulture u koji je ugrađeno 60% nacionalnog sadržaja. Ovakav Memorandum trebao bi biti potpisan i za srednje škole. Do tada HNV pojedine naslove osigurava pomoću donacija ravnatelja srednjih škola iz Republike Hrvatske* (Strategija, 2016:43)

Pitanje udžbenika na hrvatskom jeziku u 2017. još uvijek nije riješeno. Ove godine je 15 godina od provedbe nastave na hrvatskom jeziku u Srbiji. Vidljiv je veliki trud i energija, kao i povremena lutanja hrvatske zajednice i svih sastava Hrvatskog nacionalnog vijeća od 2002. godine, kao što je i vidljivo nesnalaženje pojedinih kadrova

zaduženih za obrazovanje. Također su vidljive brojne opstrukcije institucija Srbije u realizaciji prava hrvatske manjine na udžbenike na hrvatskom jeziku. Za potrebe bunjevačke manjine sredstva za udžbenike za predmet *Bunjevački jezik s elementima nacionalne kulture* donirao je osobno predsjednik države Tomislav Nikolić, šaljući tako jasnu poruku kako se nagrađuje vjeran građanin. Udžbenik je tiskan na ćirilici. Ovo je primjer kako masovno školstvo služi kao središnji instrument nacionalne homogenizacije.

4.2.2. Realizacija

Ivanović je analizom obrazovnih sistema susjednih država, koje u podsustavu imaju obrazovanje na manjinskim jezicima (Hrvatska, Mađarska, Češka, Slovačka) došao do četiri programska modela obrazovanja koji se odnose na sve razine obrazovanja od predškolskog do visokog.

Tablica 3. Modeli obrazovanja na manjinskom jeziku

Model	Opis	Pretpostavke
A	Cjelokupna nastava se izvodi na manjinskom jeziku, obavezno 2 sata tjedno većinskog jezika	Dobro razvijena mreža stručnog kadra, vrlo tijesna kadrovska suradnja s matičnom državom
B	Na manjinskom jeziku se izvodi nastava nacionalnih predmeta (jezik, povijest, zemljopis, likovna i glazbena kultura), obavezno 2 sata tjedno većinskog jezika	Problem kadra je nešto manji, no i dalje je neophodna čvrsta veza s matičnom državom
C	Cjelokupna nastava se izvodi na većinskom jeziku ali se izborno sluša manjinski jezik i književnost s tjednim fondom sati materinskog jezika	Problem kadra je rješiv unutar Srbije, no svejedno se preporuča čvrsta veza s matičnom državom
D	Cjelokupna nastava se izvodi na većinskom jeziku, ali se izborno sluša jezik nacionalne manjine s elementima nacionalne kulture s fondom od 2 sata tjedno	Problem kadra je rješiv unutar Srbije, no svejedno se preporuča čvrsta veza s matičnom državom

S preduvjetima nastave na hrvatskom jeziku o kojima smo govorili i nastavom na hrvatskom jeziku krenulo se vrlo ambiciozno školske godine 2002./2003. prema modelu

A, kao i prema modelu C. Prve školske godine 2002./2003. ukupno je upisano 56 učenika u prvi razred u četirima osnovnim školama u općini Subotica prema modelu A. Odaziv učenika prema modelu C - izučavanje hrvatskog jezika s elementima nacionalne strukture bio je puno bolji jer se to činilo kao manje radikalni potez od strane roditelja nego upisivanje u hrvatske razrede. Odaziv učenika prema modelu A izuzetno je slab u odnosu na druge manjine.

Tablica 4. Postotak učenika koji ostvaruju pravo na obrazovanje na materinskom jeziku (popis 2006.g.)

Nacionalnost učenika	broj učenika	br.učenika koji se školuju na materinskom jeziku	% od ukupnog broja učenika
Hrvati	3.646	181	4,18
Mađari	20.770	16.442	79,16
Rumunji	2.379	1.234	51,87
Rusini	1.132	539	47,61
Slovaci	4.426	3.147	71,1

Kompletna nastava prema modelu A za sada se odvija samo u Subotici, a u njoj živi 30% Hrvata u Vojvodini. Postotak od 4,18% pak govori da mreža odgojno-obrazovnih ustanova nije dovoljno razvijena. Broj učenika u nastavi na hrvatskom jeziku u osnovnim školama povećavao se do školske godine 2009./2010. kada je i zaokružen prvi i drugi ciklus osnovnog obrazovanja. Potom je broj učenika u blagom padu i kreće se između 320 i 240 učenika. U jednoj generaciji u prosjeku ima 35 učenika što na pet osnovnih škola daje prosjek razrednog odjeljenja koji sačinjava 7 učenika. Ponekad su odjeljenja premala pa se organiziraju kombinirana odjeljenja (više generacija u jednom razredu). O problemu nastave u malim odjeljenjima govorio je Ivanović naglašavajući da je i to specifičnost. Problemi koji se javljaju su mali razredi koji ne ulijevaju sigurnost da će i iduće godine biti dovoljno učenika za upis. Nesigurnost se stvara kod svih sudionika nastave: roditelja, djece i nastavnika. Učenici malih odjeljenja često se osjećaju ugroženima. Potom se javlja problem socijalizacije, ponekad i kvaliteta nastave postaje upitna te se vrlo često gubi natjecateljski duh koji se u većim odjeljenjima prirodno stvara. U nastavi je uposleno 14 razrednih nastavnika.

Slab odaziv učenika na nastavi na hrvatskom jeziku u Srbiji odraz je trenutnog stanja Hrvata u Srbiji iz više perspektiva: kao rezultat asimilacijskih procesa nad hrvatskom zajednicom u Srbiji u bliskoj prošlosti kao i u trenutnoj lošoj percepciji Hrvata u Srbiji, nedemokratskoj društvenoj atmosferi, bojkotom i ignoriranjem službene politike Srbije, slabom institucionalnom razvijenošću hrvatske zajednice, lošom unutarnjom komunikacijom u hrvatskoj zajednici, osobito između roditelja i učitelja. Nametanjem političkih struktura da se odmah krene s izvedbom nastali su novi problemi. Kada se krenulo s nastavom odaziv je bio velik, te je očito kako sama nastava na hrvatskom jeziku u nekim školama nije zadovoljila očekivanja. Naime, za probleme stručnog kadra i nedostatke udžbenika nisu svi roditelji imali sluha.

Prema modelu C organizira se nastava u četrnaest osnovnih škola.

Tablica 5. Broj učenika koji pohađaju hrvatski jezik sa elementima nacionalne kulture kao izborni predmet

šk. god.	2002 /03	2003 /04	2004 /05	2005 /06	2006 /07	2007 /08	2008 /09	2009 /10	2010 /11	2011 /12	2012 /13	2013 /14	2014 /15	2015 /16	2016 /17
ukupno	15	32	48	127	162	198	222	349	345	375	331	346	343	502	431

Zalaganjem članova Hrvatskog nacionalnog vijeća, školske godine 2007./2008. oformljen je odjel u Gimnaziji „Svetozar Marković“ s nastavom na hrvatskom jeziku s 15-ero djece. Od školske godine 2010./2011. oformljen je odjel i u Politehničkoj školi.

Tablica 6. Broj upisanih učenika u srednje škole na hrvatskom jeziku u Srbiji

šk. god.	2007/ 08.	2008/ 09.	2009/ 10.	2010/ 11.	2011/ 12.	2012/ 13.	2013/ 14.	2014/ 15.	2015/ 16.	2016/ 17.
ukupno	15	38	63	93	122	128	129	114	115	144

Budući da pitanje udžbenika za srednje škole nije riješeno, nastava na hrvatskom vrlo je otežana. Udžbenici iz Hrvatske koriste se kao pomoćno sredstvo za terminologiju što nastavnici *teško prihvataju, jer im je to dodatan posao, ali će biti dobro kad Memorandum* (Memorandum o udžbenicima za srednje škole) *bude potpisan* (kazivačica Jasna Vojnić).

Pred hrvatskom zajednicom stoje još mnogi izazovi. Godine 2016. napravljena je prva Strategija obrazovanja na hrvatskom jeziku u Republici Srbiji. U Strategiji su naznačeni ciljevi i pravci djelovanja kao prijedlog za rješavanje najvećeg dijela problema, a to je osnutak odgojno-obrazovnog centra hrvatske zajednice u RS ili Hrvatskog školskog centra. U HNV-u smatraju da bi se realizacijom ovakvog Centra (prema uzoru na Centar u Pečuhu i Tuzli) riješili problemi: disperzije, neadekvatnih uvjeta rada, nedovoljnog prostora, nenacionalnih sadržaja, neinformiranosti, internih problematičnih odnosa unutar škola, nedostatka materijala i literature, izvannastavnih sadržaja, slabe vidljivosti pa i odljeva mozgova. O samom Centru govorilo se u više navrata na razini ideje. Potencijalan je prostor u vlasništvu Subotičke biskupije koja je voljna na raspolaganje dati prostor zadužbine biskupa Budanovića, no tada bi Centar trebao imati katolički predznak. Godine 2011. pisalo se kako je Republika Hrvatska postavila uvjet da Centar treba biti hrvatski, bez katoličkog predznaka. HNV je mišljenja kako od trenutne vlasti u Srbiji ne bi dobili podršku u realizaciji Centra. U samoj hrvatskoj zajednici, prema istraživanju Aleksandre Prčić, postoje podijeljena mišljenja. Neki su za hrvatski, neki za katolički centar, neki za srednjoškolski centar, neki za centar u kojemu bi se organizirale izvannastavne aktivnosti. Nadam se da će hrvatska zajednica pokazati zrelost te da neće biti pretjerano samokritična, *jer to vodi k nedjelovanju* (da ponovimo riječi kazivača Milana Bošnjaka). Pred HNV-om je zadatak da izrade elaborat za Centar.

4.2.2. Odnos RS prema školovanju Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku

U Republici Srbiji iz bivše je Jugoslavije naslijeđeno obrazovanje na manjinskim jezicima samo za Mađare, Slovake, Rusine i Rumunje i to na način da je sadržaj nastavnog programa pisan za većinski narod, a potom bi bio preveden na manjinski jezik (jezik narodnosti). Nijedna kompetentna institucija ne bavi se sustavno nastavom na manjinskim jezicima. Unatoč donesenim zakonima nijedna državna institucija ne dovodi do realizacije toga prava. *Stvari su se svodile na logiku „ako nešto želiš, moraš si to sam osigurati“* (Ivanović, 2013:175) To se pokazalo prilikom izrade nastavnog plana i osiguravanju stručnog kadra gdje je hrvatska zajednica bila prepuštena sama sebi. Na primjeru udžbenika vidljiv je bojkot, *ignorantska politika* Republike Srbije. Velikim naporima i dugogodišnjim pritiscima HNV-a, Republike Hrvatske, pa čak i

međunarodnih organizacija, institucije Srbije su prisiljene djelovati. Sustavnim pitanjima obrazovanja na manjinskim jezicima u Srbiji bavi se nekoliko znanstvenika pripadnika nacionalnih manjina koji se bave uglavnom vlastitim manjinama. *Specifičnost problematike obrazovanja na jezicima manjina u Republici Srbiji toliko je specifičan i toliko opterećen mnogim problemima, da niti u praktičnom niti u teorijskom smislu ne može pratiti najmodernije svjetske trendove* (Ivanović, 2013:178). Veliki je problem dominantna politika „kupovanja vremena“, smatra Ivanović, odnosno odlaganja rješavanja problema do kraja mandata. No problemi se odlaganjem samo gomilaju i multipliciraju. Sama nemogućnost ostvarivanja zakonski donesenih manjinskih prava može se pak tumačiti diskriminacijom.

Na primjeru školovanja Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku zorno je prikazan odnos Republike Srbije prema hrvatskoj manjini koji se svodi na maćehinsku krilaticu „Ako ti nešto treba snađi, se sam“ (nastavni program, udžbenici, obrazovanje stručnog kadra). Ovakav odnos pak potvrđuje da što je društvo na većoj razini demokracije snažnije reagira na zahtjeve etničke skupine, odnosno što je manje demokratsko ne reagira na iste.

4.2.3. Odnos RH prema školovanju Hrvata u Srbiji na hrvatskom jeziku

Republika Hrvatska na različite je načine pomagala Hrvatima u Srbiji, no zbog loše pozicije Hrvata u Srbiji devedesetih godina, da ih ne dovede u goru poziciju, te akcije su se prikrivale. Može se stoga reći da je vidljivost pomoći RH Hrvatima u Srbiji dugo bila sramežljiva. Pri tome se ne misli isključivo na količinu novca, već i na vidljivost tih donacija. Iz svega toga jasan je pomalo nevidljiv odnos Republike Hrvatske. Republika Hrvatska je isto tako sramežljivo sudjelovala u realizaciji školovanja Hrvata na hrvatskom jeziku. U realizaciji je sudjelovala slanjem stručnog kadra (godišnje 2 do 4 učitelja). U slanje udžbenika bila je uključena Školska knjiga koja je povremeno donirala knjige hrvatskoj zajednici. Nisam uspjela doći do podataka koliko je RH izdvajala iz proračuna u svrhu financiranja školovanja Hrvata na hrvatskom jeziku. Prema informacijama iz Središnjeg ureda Republike Hrvatske za Hrvate izvan RH krovnoj organizaciji - HNVu za projekte od 2012. godine dobiva 645.000 kn, te još ovisno o

godini od 105.000 kn (2015.) do 205.000 kn (2016.). Za 2017. osiguran je iznos od 1.100.000 kn. U taj iznos je uključen i iznos za učitelje koji idu RS kao i novac za sve KUD-ove i njihove projekte. Kao što je već rečeno izvori financiranja Hrvata u Srbiji iz Hrvatske ne idu samo preko SDUHIRH već i iz drugih izvora hrvatskih državnih, ali i lokalnih institucija: Grada Zagreba, drugih županija i gradova RH, donacija, itd.

Republika se Hrvatska zbog svog kompleksnog odnosa prema RS nije htjela zamjerati službenoj politici RS. Kao što kaže Žigmanov, hrvatska manjina vrlo često je talac odnosa RH i RS. Politika međudržavnih odnosa Hrvatske i Srbije reflektira se na samu zajednicu Hrvata u Srbiji. Ukoliko su odnosi u konstruktivnoj fazi, Hrvati u Srbiji imaju bolji status. Kakvu politiku Republika Srbija vodi prema Hrvatima u Srbiji najbolje govori Tomislav Žigmanov: *No, sve skupa je za posljedicu imalo previđanje i isključenost Hrvata u Srbiji kao činitelja u hrvatsko-srpskim odnosima* (Žigmanov, 2010.:32). Hrvata je u Srbiji manje da bi mogli mijenjati svoju nepovoljnu poziciju te su njihova očekivanja u tom smislu upućena na Republiku Hrvatsku.

Odnosi Hrvatske i Srbije izuzetno su *složen fenomen* (Žigmanov, 2010.:114). Oni su opterećeni poviješću. Težina odnosa Hrvata i Srba dodatno je opterećenje za hrvatsku manjinsku zajednicu. *Konkretno govoreći, kada su se međudržavni odnosi odvijali u konstruktivnoj i suradničkoj atmosferi, Hrvati u Srbiji su imali povoljniji status i pozitivniji tretman, a ukoliko su postojale napetosti između Hrvatske i Srbije, utoliko je bilo manje pozitivnih atributa u njihovu položaju* (Žigmanov, 2010.:114). Ono što se čini problematičnije je što Hrvati u Srbiji vrlo često nisu integrirani u vanjske politike hrvatsko-srpskih odnosa, često su samo promatrači hrvatsko-srpske politike, nego aktivni sudionici.

U kompleksnosti trijade Hrvati u Srbiji, Republika Hrvatska i Republika Srbija pitanje je kolika je uloga Hrvata u Srbiji? Može li hrvatska zajednica, sa stanjem u kojem je i u sredini u kojoj je i dalje biti borbena? Hoće li se pojedini entuzijasti znati izboriti za prava? Hoće li se nakon početnih pozitivnih i hrabrih nagovještaja uplesti u sukobe, razilaženja, odustati od djelovanja, i možda se priključiti valu odljeva hrvatske

inteligencije i otići u matičnu državu ili “u svijet”? Je li asimilacija učinila svoje i sada ostaje zapisati „bili jednom Hrvati na ovim prostorima“?

5. RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Položaj Hrvata u Srbiji kao što smo već rekli ovisi prije svega o političkoj i ekonomskoj situaciji u Srbiji, a potom o nedostatku političke volje RS da se nešto promijeni u odnosu na Hrvate u Srbiji. Prema istraživanjima Medium Gallupa u ožujku 2010. godine građani Srbije na ljestvici socijalne distance od 5 do -5 Hrvate u Srbiji ocjenjuju s -2, što znači da su drugi po odbojnosti u Srbiji, odmah nakon Albanaca. Stoga Hrvati u Srbiji strane trebaju ulagati veliki trud, kako unutar svojih institucija i zajednice, tako i prema domicilnoj državi. Treba kontinuirano zahtijevati svoja prava i na koncu treba kontinuirano tražiti suradnju svoje matične države. Treći je čimbenik koji utječe na položaj Hrvata u Srbiji Republika Hrvatska koja može utjecati svojom politikom prema Republici Srbiji i prema Hrvatima u Srbiji. Republika Srbija dobro zna nametnuti pitanje Srba u Hrvatskoj. Pitanje je zašto to ne čini i Hrvatska. Je li Hrvatska svjesna vrijednosti koju može dobiti podrškom jednoj tako maloj hrvatskoj nacionalnoj manjini kao što su Hrvati u Srbiji? Koliko je hrvatska nacionalna manjina od strateškoga značaja za Hrvatsku? Je li Hrvatska sklona podlijeći pritiscima Srbije kako bi, povlađujući njezinoj službenoj zanemarujućoj politici dobila bolje pozicije u pregovorima hrvatsko-srpskih odnosa? Vjerujem kako to nije opcija.

Kada je riječ o dijalogu, on je neophodan između hrvatske zajednice u Srbiji i matične države Hrvatske. *Naravno, bitno konstruktivna pomoć mora ići od sofisticirane logistike na političkoj razini, preko materijalne potpore određenim strateški najznačajnijim projektima do koordinirano vođenog i sustavnog odnosa spram vođanskih Hrvata.* (Žigmanov, 2006:66) Republika Hrvatska bi trebala imati strategiju prema svakoj hrvatskoj nacionalnoj manjini, pa tako i prema Hrvatima u Srbiji jer svaka manjina ima svoje specifičnosti i potrebe.

Hrvati u Srbiji bore se za opstanak, za očuvanje hrvatskog jezika koji ima sve manje govornika. Stoga je dio strategije obrazovanja fokus na interkulturalnom obrazovanju koje će jačati vlastiti identitet, ali i inzistirati na toleranciji u oba smjera, upoznavajući jedni druge. Za interkulturalni odgoj nije dovoljno poštovanje i priznanje drugih kultura. Interkulturalno obrazovanje podrazumijeva da pojedinci budu aktivni u procesu učenja, a ne pasivni potrošači. Trebalo bi između ostalog osvijestiti učenike o postojanju sustava koji podržava i reproducira institucionalnu diskriminaciju. U više navrata govorilo se kako *ne smijemo dopustiti roditeljima da svoju djecu truju svojom prošlošću te da se ona ponavlja*. Interkulturalno obrazovanje u cilju politike pomirenja i mirnog suživota, na koje su se obavezale politike Republike Hrvatske i Republike Srbije, igra strateški značajnu ulogu. Ono može najučinkovitije doprinijeti društvenoj koheziji i solidarnosti u suvremenim višetničkim i višekulturnim društvima. Budući da interkulturalno obrazovanje zahtjeva sveobuhvatan pristup i obuhvaća školski sustav: učenike, nastavnike, kurikulum kao i cijelo okruženje: roditelje, užu zajednicu i cijelo društvo za očekivati je da ovakav pristup iziskuje velike napore svih aktera. Odgojem i obrazovanjem možemo postati bolji ljudi. Nažalost, kada je riječ o povijesti, stare se mržnje i dalje prenose, povijesna pitanja nisu riješena. *Zbog toga je važno mijenjati onaj dio sustava obrazovanja koji se okoštao još u devedesetim godinama i koji i danas od Hrvata u Srbiji stvara nepoželjne susjede i drugu najomraženiju nacionalnu zajednicu, a Srbe u Hrvatskoj čvrsto drži na top listi neprijatelja hrvatskoga naroda* (Darko Gavrilović, direktora Centra za demokraciju, povijest i pomirenje – intervju u Hrvatskoj riječi 2015.). Interkulturalnim obrazovanjem bi se postigao interes za druge kulture, kao i vlastite kulture, stereotipe i predrasude bi trebalo upoznati i prevladavati, kao i potencijalne konflikte te bi došlo do jačanja demokratskih vrijednosti. Hrvatska manjina treba graditi svoju svijest i to ne samo radeći na obrazovanju djece, već i na edukaciji odraslih, u uključivanju odrasle zajednice u različite programe zaključaka doktorske radnje Aleksandre Prčić.

Što Hrvatska može učiniti za Hrvate u Srbiji? Treba poraditi na strategiji na kojoj bi bili uključeni stručnjaci iz Hrvatske i Hrvati iz Srbije. U kreiranju odnosa Republike Hrvatske i Hrvata u Srbiji svakako bi trebalo izbjeći paternalistički odnos. Odnos RH i

Hrvata u Vojvodini pomalo podsjeća na odnos roditelja prema razmaženom djetetu, koje stalno traži pozornost svoga roditelja, no umjesto pažnje dobije novac koji će više - manje potrošiti na slatkiše ili igrice jer ga roditelji neće pozivati na odgovornost.

Ako Hrvatska bude podržavala Hrvate u Srbiji da inzistiraju na reciprocitetu manjinskih prava, vjerujem da se mogu postići dobri rezultati. Na primjeru udžbenika vidljivo je koliko je bilo napora i lutanja da bi se došlo do krajnjeg cilja. Tek uz velike napore Hrvata u Srbiji, Republike Hrvatske i Europske unije uspjelo se doći do udžbenika na hrvatskom jeziku. Trebalo je izuzetno puno vremena i energije, no vjerojatno je to jedini put. Pitanje je što se usput izgubilo? Koliko je generacija imalo nastavu na hrvatskom jeziku koja to bila samo djelomično? Kako je to utjecalo na daljnji tijek, na upise novih generacija? Dok je koncentracija rješavanja problema bila na strani udžbenika, nisu se mogla rješavati druga otvorena pitanja.

Što Hrvati u Srbiji trebaju učiniti za sebe? Vjerujem da bi HNV, kao što je izgradio Strategiju obrazovanja, a Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata Strategiju razvoja kulture Hrvata u Republici Srbiji, trebao izgraditi strategiju informiranja i financiranja. Strategija informiranja treba ići prema svim sudionicima u određivanju pozicije hrvatske zajednice. Neophodno je senzibilizirati stručnu, a i širu javnost. Na seminaru u Opatiji koji je organizirala Školska knjiga 2016., Jasna Vojnić je govoreći o provedbi školovanja na hrvatskom jeziku i poziciji Hrvata u Srbiji rekla „*Dosta smo bili sami*“. Vjerujem kako je informiranje izuzetno važno kako bi se hrvatska zajednica, koja nije homogena, što bolje povezala. Hrvati u Srbiji trebali bi raditi na razvijanju mikro zajednice Hrvata porijeklom iz Srbije tzv. „dijaspore“ diljem svijeta. U nekadašnjim studentima, koji su otišli iz Srbije studirati u Hrvatsku, krije se veliki potencijal intelektualaca s potencijalno dobrim kontaktima i stručnim znanjima. Bude li istodobno jaka politička i ekonomska podrška RH prema Hrvatima u Srbiji te se hrvatska zajednica osnaži te ako se pravni okviri u Srbiji promijene i ekonomija ojača, vjerujem da se može usporiti asimilacija Hrvata u Srbiji.

LITERATURA:

- ANDERSON, Benedict. 1990. Nacija: zamišljena zajednica – razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma. Zagreb: Školska knjiga BAČIĆ, Slaven. 2012. „Desetljeće manjinske samouprave Hrvata u Republici Srbiji“. U: *Hrvati u Vojvodini: identitet(i), procesi i društvene aktivnosti*, ur. Mario Bara i Aleksandar Vukić. Zagreb-Subotica: Institut za migracije i narodnosti – Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 51-68.
- ČAČIĆ-KUMPES, Jadranka. 1991. „Obrazovanje i etničke manjine“. *Migracijske teme*, 7 3-4, 305-318.
- IVANOVIĆ, Josip. 2002. „Obrazovanje Hrvata na materinskom jeziku u SRJ“, Novi sad: CMK Informator newsletter, 33-34, 7-9.
- IVANOVIĆ, Josip. 2006. „Manjinsko obrazovanje u Republici Srbiji: stanje i perspektive“, Zagreb: Pedagogijska istraživanja, godina III, broj 2, 215-245.
- IVANOVIĆ, Josip. 2006. „Mogući modeli obrazovanja na jezicima manjina u Republici Srbiji“. U: Međunarodni interdisciplinarni znanstveni skup – Europske dimenzije reforme sistema obrazovanja i vaspitanja - Zbornik radova sa skupa. Novi Sad: Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 27-28,129-135.
- IVANOVIĆ, Josip. 2013. „Perspektive i mogućnosti interkulturalnog kurikulumu u Republici Srbiji“ U: Pedagogija i kultura, Drugi kongres pedagoga Hrvatske, ur. Neven Hrvatić, Anita Klapan. Zagreb, Hrvatsko pedagoško društvo, 173-183.
- JANJIĆ, Dušan. 1987. *Država i nacija*, Zagreb: Informator Fakultet političkih nauka
- JANJIĆ, Dušan. 2000. „Država i etnička manjina“, Zagreb: Informator Fakultet političkih nauka Politička misao, god. XXXVII, br. 3., 102-114.
- JANJIĆ, Dušan. 2010. „Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika“. U: Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije, ur. Dragutin Babić, Drago Župarić-Iljić. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 209-218.
- MESIĆ, Milan. 2013. „Pojam nacionalnih manjina i njihovo političko predstavljanje: slučaj Hrvatske“. *Politička misao*, god.50, br. 4., 107-131.
- MITIĆ, Ivana. 2014. „Pogled na ideološko promatranje sprovođenja multikulturalnosti u Srbiji: Mogućnost dekonstrukcije i centriranja“. *Filologije vs Ideologije – Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu*, 43-53.
- PRČIĆ, Aleksandra. 2017. *Hrvatska manjina u Srbiji i školovanje na hrvatskom jeziku*, Zagreb, doktorski rad
- RIZMAN, Rudi. 2014. „Globalizacija i autonomija“, Zagreb : Politička kultura ; Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete
- SKENDEROVIĆ, Robert. 2012. „Oblikovanje bunjevačkog i političkog identiteta u Bačkoj tijekom druge polovice XIX stoljeća“. *Časopis za suvremenu*

povijest, 44(1):137-160.

SMITH. D. Anthony. 2003. Nacionalizam i modernizam - Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizama. Zagreb : Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

ŽUPARIĆ-ILJIĆ, Drago 2010 „Percepcije prekogranične suradnje Srba u Zagrebu sa Srbijom i Hrvata u Srbiji s Hrvatskom“. U: Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije, ur. Dragutin Babić, Drago Župarić - Iljić. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 99-115.

ŽIGMANOV, Tomislav. 2006. Hrvati u Vojvodini danas, traganjem za identitetom, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Pučko otvoreno učilište-Zagreb

ŽIGMANOV, Tomislav. 2011. *Osvajanje slobode* , Hrvati u Vojvodini deset godina nakon listopadskog prevrata 2000., Subotica: Hrvatsko akademsko društvo

ŽIGMANOV, Tomislav. 2012. „Hrvati u Vojvodini i strategija i zakon o Hrvatima izvan Hrvatske“. U: Hrvati u Vojvodini: identitet(i), procesi i društvene aktivnosti, ur. Mario Bara i Aleksandar Vukić. Zagreb-Subotica: Institut za migracije i narodnosti – Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, 51-68.

INTERNETSKI IZVORI:

SARIĆ, Zvonko, 2015. „Ključna je uloga obrazovanja u kreiranju identiteta“ intervju sa Darkom Gavrilovićem, direktor Centra za demokraciju, povijest i pomirenje. URL:

<http://www.hrvatskarijec.rs/vest/3263/Kljucna-je-uloga-obrazovanja-u-kreiranju-identiteta/> (pristup 24.08.2017)

<http://rs.mvep.hr/hr/bilateralni-odnosi/hrmanjina/> - (pristup 8.8.2017)

<https://ljudskaprava.gov.hr/pravo-pripadnika-nacionalnih-manjina-na-zastupljenost-u-predstavnickim-i-izvrsnim-tijelima-na-drzavnoj-i-lokalnoj-razini-te-u-tijelima-drzavne-uprave-pravosudnim-tijelima-i-tijelima-uprave-jedinica-lokalne-i-podrucne-regionalne-samouprave/628> -, (uvid 28.10.2017.)

<https://mzo.hr/sites/default/files/migrated/akcijski-plan-za-provedbu-ustavnog-zakona.pdf> (uvid 28.10.2017.)